

ΜΟΥΣΕΙΟ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΟΤΟΠΩΝ - ΥΓΡΟΤΟΠΩΝ

Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές: Πλαίσιο Ανάλυσης

Θεσσαλονίκη Μάρτιος 2002

Η παρούσα έκδοση χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τη Γενική Γραμματεία Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος, την Ιερά Μονή Τοπλού και το ΕΚΒΥ στα πλαίσια του έργου LIFE-Nature «Μέτρα Διατήρησης για το Φοινικόδασος του Βάι» (αριθμός συμβολαίου B4/3200/98/443).

Η πλήρης αναφορά στο κείμενο αυτό έχει ως εξής:

Φωτίου, Ι., Στέφανος. 2002. Τουρισμός σε Προστατευόμενες Περιοχές: Πλαίσιο Ανάλυσης. Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας – Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων. Θέρμη. 75 σελ.

Πρόλογος

Η σύγχρονη αντίληψη και φιλοσοφία σε ό,τι αφορά την προστασία της φύσης και του φυσικού περιβάλλοντος στηρίζεται στην αρχή, την οποία διατύπωσε το 1960 ο τότε πρόεδρος του Ομοσπονδιακού Πολυτεχνείου της Ζυρίχης (E.T.H.) καθηγητής Frey Wyschling, στον πρωτανικό του λόγο. Η αρχή αυτή μας λέγει ότι «δεν αποζητούμε την προστασία της φύσης και του φυσικού περιβάλλοντος εναντίον της τεχνικής και της προόδου αλλά με τη βοήθεια της τεχνικής και της προόδου.» Συνεπώς προστασία της φύσης και ανάπτυξη δεν είναι δύο έννοιες ασυμβίβαστες. Πολύ περισσότερο σήμερα που όλοι μιλάνε για μια «αειφόρο ανάπτυξη». Μια ανάπτυξη που σέβεται το περιβάλλον και στηρίζεται στην αειφορική διαχείριση των ανανεώσιμων φυσικών πόρων και τη συνετή χρήση και ανακύκλωση των μη ανανεώσιμων πόρων. Ένα κλασικό παράδειγμα «αειφόρου ανάπτυξης» και σύζευξης της ανάπτυξης με την προστασία της φύσης αποτελεί ο οικότουρισμός. Ο οικότουρισμός όχι μόνο σέβεται το φυσικό περιβάλλον αλλά συμβάλλει, με τη διάθεση πόρων που αντλούνται από την ενάσκησή του στη διατήρηση, ανόρθωση ακόμη και αποκατάστασή του, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη απομακρυσμένων και φτωχών συνήθως περιοχών, όπως είναι οι προστατευόμενες περιοχές.

Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν τον πόλο έλξης επισκεπτών με οικολογικά ενδιαφέροντα αλλά και με διάθεση να γνωρίσουν τον τόπο που επισκέπτονται, να μετέχουν στα πολιτιστικά δρώμενα του τόπου, να γεύονται τις τοπικές γεύσεις συμβάλλοντας έτσι στη διάχυση των ωφελειών από τον τουρισμό σε ευρύτερα στρώματα.

Τον συνδυασμό της προστασίας με την οικότουριστική ανάπτυξη σε προστατευόμενες περιοχές προσπαθεί να αναλύσει ο συγγραφέας και τα καταφέρνει με έναν απλό, σαφή και εύληπτο τρόπο. Θεωρώ ότι το κείμενο αυτό δίνει τις θεωρητικές αλλά και τις πρακτικές βάσεις του συμβιβασμού της ανάπτυξης και της διατήρησης των προστατευόμενων περιοχών και θα αποτελέσει ένα πολύτιμο βοήθημα για όσους ασχολούνται με τον τομέα αυτόν.

Σ. Ντάφης

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	6
1.1 Σκοπός της εργασίας	6
1.2 Το μέγεθος και η σημασία της τουριστικής βιομηχανίας	7
1.3 Τουρισμός και φυσικό περιβάλλον	8
1.4 Οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού	9
1.5 Ο τουρισμός ως εργαλείο περιφερειακής ανάπτυξης	10
1.6 Το ελληνικό και το διεθνές θεσμικό πλαίσιο	11
2. Το εννοιολογικό υπόβαθρο	18
2.1 Οικοτουρισμός	18
2.2 Υπεύθυνος τουρισμός (Responsible tourism)	22
2.3 Αειφορικός τουρισμός (Sustainable tourism)	23
2.4 Πρόταση για ένα σημασιολογικό σύστημα	24
3. Επιπτώσεις του τουρισμού	29
3.1 Το προφίλ των επισκεπτών σε προστατευόμενες περιοχές	29
3.2 Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στις περιοχές-αποδέκτες τουριστικού φορτίου	30
3.3 Επιπτώσεις στα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος	31
3.4 Επιπτώσεις στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον	32
4. Οι μέτοχοι (stakeholders)	36
4.1 Χρήστες	36
4.2 Τουριστικοί πράκτορες	38
4.3 Τελικοί προμηθευτές τουριστικών υπηρεσιών	40
4.4 Φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών	42
4.5 Περιβαλλοντικοί οργανισμοί	43
5. Σχεδιασμός και υλοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές	46
5.1 Στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης σε προστατευόμενες περιοχές	46
5.2 Κατηγορίες τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές	50
5.3 Βασικά στοιχεία ενός διαχειριστικού σχεδίου για τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές	52

5.4 Τα βασικά εργαλεία	53
5.4.1 Ο ρόλος του συμμετοχικού σχεδιασμού (participatory planning)	53
5.4.2 Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας	55
5.4.3 Ανάλυση SWOT	56
5.4.4 Ενημέρωση και εκπαίδευση	59
5.5 Η εργασία με τους μετόχους	61
6. Χρηματοδότηση	65
6.1 Υφιστάμενη κατάσταση	65
6.2 Πηγές χρηματοδότησης	66
6.3 Χρηματοδοτικά εργαλεία και τιμολογιακές πολιτικές	67
7. Συμπεράσματα	70
 Βιβλιογραφία	 72

1. Εισαγωγή

1.1 Σκοπός της εργασίας

Ο τουρισμός αποτελεί σήμερα τον μεγαλύτερο κλάδο οικονομικής δραστηριότητας παγκοσμίως (UN 2000). Η συμβολή του κλάδου στο παγκόσμιο ΑΕΠ ανέρχεται σε 11,7% (Wagner 2000), και εκτιμάται ότι για την επόμενη δεκαετία θα αυξάνεται με ετήσιους ρυθμούς περίπου 3% (WTTC 1999). Τα τελευταία 20 έτη οι τουριστικές δραστηριότητες οι οποίες σχετίζονται με το φυσικό περιβάλλον, γνωρίζουν πολύ μεγάλη ανάπτυξη (Eagles 1999). Πολλοί διεθνείς οργανισμοί (επιχειρηματικές ενώσεις, ΜΚΟ, θεσμικά όργανα), έχουν προβάλει την ανάγκη για μία επισταμένη μελέτη του πλαισίου ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Οι υποθέσεις εργασίας στις οποίες στηρίζεται ένα τέτοιο πλαίσιο είναι οι παρακάτω:

- ❖ Ο τουρισμός είναι μια οικονομική δραστηριότητα και συνεπώς πρωτεύων στόχος για τους φορείς παροχής τουριστικών δραστηριοτήτων είναι η επίτευξη κέρδους.
- ❖ Η επίτευξη κέρδους δεν είναι ασύμβατη με τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών
- ❖ Ο σχεδιασμός τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές απαιτεί τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων φορέων

Με βάση τα ανωτέρω ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει τα κύρια στοιχεία τα οποία διέπουν τις προσπάθειες ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Για τον λόγο αυτό αποφασίσθηκε η διάρθρωση του κειμένου να βασιστεί στις ακόλουθες θεματικές ενότητες.

- ❖ Παρουσίαση βασικών στοιχείων τα οποία διέπουν τη διερεύνηση του θέματος «τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές» (κεφάλαια 1 και 2).
- ❖ Επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον (κεφάλαιο 3)
- ❖ Σχεδιασμός και υλοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές (κεφάλαια 4,5 και 6)

Σε κάθε κεφάλαιο υπάρχουν, εκτός από τη θεωρητική ανάλυση του θέματος, και ξεχωριστά πλαίσια με αναφορές είτε σε εξειδικευμένα θέματα είτε σε παραδείγματα από την ελληνική και διεθνή πείρα.

1.2 Το μέγεθος και η σημασία της τουριστικής βιομηχανίας

Υπολογίζεται ότι ένας στους εννέα εργαζομένους σε παγκόσμιο επίπεδο απασχολείται άμεσα ή έμμεσα στον κλάδο του τουρισμού. Το μέγεθος αυτό από μόνο του προκαλεί δέος, αλλά δεν είναι το μόνο το οποίο υποδηλώνει τη σημασία της τουριστικής βιομηχανίας. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (ΠΟΤ) το 2001 περίπου 693 εκατομμύρια άνθρωποι ταξίδεψαν σε χώρα διαφορετική της μόνιμης κατοικίας τους για λόγους αναψυχής και τουρισμού (WTO 2002). Το γεγονός αυτό καθιστά προφανή την άμεση σχέση του κλάδου του τουρισμού με τον κλάδο των μεταφορών και επικοινωνιών. Σύμφωνα με προβλέψεις του ίδιου οργανισμού ο εισερχόμενος τουρισμός στις χώρες προορισμού των ταξιδιωτών θα συνεχίσει να αυξάνεται με μέσους ετήσιους ρυθμούς της τάξης του 4% περίπου έως το έτος 2020, απώτερο έτος για το οποίο έχουν γίνει εκτιμήσεις από τον ΠΟΤ.

Τα ανωτέρω μεγέθη παρουσιάζουν μόνο την ποσοτική πλευρά του θέματος. Ο τουρισμός αποτελεί το αμεσότερο παράδειγμα πολιτιστικών ανταλλαγών μεταξύ των λαών του πλανήτη. Η επαφή μεταξύ των τουριστών και των κατοίκων των τουριστικών προορισμών έχει σαφή επίδραση στις συμπεριφορές και των δύο. Ιδιαίτερα για τους κατοίκους των τουριστικών προορισμών οι επιδράσεις αυτές έχουν οδηγήσει σε αλλαγές των κοινωνικών δομών και των οικονομικών συνθηκών άλλοτε θετικές και άλλοτε αρνητικές. Οι αλλαγές αυτές σχετίζονται αφενός με τις συμπεριφορές των τουριστών και αφετέρου με τις δομές της τοπικής κοινωνίας στους τουριστικούς προορισμούς. Όπως αναφέρει ο Ντάφης (1999) «ο σημερινός τουρίστας δεν έχει καμία σχέση με τον Οδυσσέα, έναν από τους πρώτους ταξιδευτές στην παγκόσμια ιστορία, ή με τους ταξιδευτές των αρχών του 19^{ου} αιώνα». Σε πολλές περιπτώσεις ο σημερινός τουρίστας συμπεριφέρεται ως «κατακτητής» αδιαφορώντας για τις συνήθειες και τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Σε άλλες περιπτώσεις όμως οι τουρίστες μεταφέρουν θετικές συνήθειες των λαών που εκπροσωπούν και τις μεταβιβάζουν στους τοπικούς κατοίκους.

Με αντίστοιχο τρόπο οι κάτοικοι των τουριστικών προορισμών, πολλές φορές ζώντας κάτω από δυσχερείς οικονομικές συνθήκες, εξέλαβαν τον τουρισμό όχι μόνο ως μέσο αύξησης του εισοδήματός τους, αλλά και ως πρότυπο συμπεριφοράς. Υιοθέτησαν έτσι συμπεριφορές ασύμβατες με την πολιτιστική κληρονομιά τους αλλοιώνοντας τις καθημερινές τους συνήθειες.

Η σημασία της τουριστικής βιομηχανίας είναι τεράστια τόσο σε ποσοτικούς όσο και ποιοτικούς όρους. Όσον αφορά την Ελλάδα η ανάπτυξη του τουρισμού συνέβαλε αποφασιστικά στην οικονομική ανάπτυξη πολλών περιοχών, και ιδιαίτερα νησιωτικών, οι οποίες αναδείχθηκαν σε τουριστικούς προορισμούς με παγκόσμια εμβέλεια. Η αλματώδης ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας αποτέλεσε έναν από τους κύριους λόγους αύξησης του βιοτικού επιπέδου του Έλληνα. Δημιουργήθηκαν χιλιάδες θέσεις εργασίας και υποστηρίχθηκε το εισόδημα τοπικών πληθυσμών. Το ελληνικό τουριστικό προϊόν απέκτησε αξιόλογη θέση στην παγκόσμια τουριστική αγορά, κατατάσσοντας την Ελλάδα μεταξύ των 15 δημοφιλέστερων τουριστικών προορισμών στον κόσμο. Παράλληλα δημιουργήθηκαν συνθήκες οι οποίες ενέτειναν υπάρχουσες ή προκάλεσαν νέες επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Η απόδοση μόνο θετικού ή αρνητικού χαρακτήρα στον τουρισμό δεν είναι ούτε επιθυμητή ούτε δίκαια. Το μέγεθος της τουριστικής βιομηχανίας καθιστά προφανή τη σημασία της και ταυτόχρονα υποχρεώνει οποιονδήποτε ασχολείται με τον τουρισμό να αποδώσει, κατά περίπτωση και ανάλογα με την περιοχή αναφοράς, την απαραίτητη βαρύτητα τόσο στις ωφέλειες όσο και στο κόστος, οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό.

1.3 Τουρισμός και φυσικό περιβάλλον

Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί, μαζί με το κλίμα ενός τουριστικού προορισμού και την πολιτιστική του κληρονομιά, βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της επιλογής του τουρίστα για τον τόπο τον οποίο θα επισκεφθεί. Σύμφωνα με ένα από τα μεγαλύτερα τουριστικά γραφεία του εξωτερικού περισσότερο από το 80% των Γερμανών οι οποίοι επισκέπτονται την Ελλάδα παρουσιάζουν ως πρώτο ή δεύτερο λόγο της επιλογής τους το φυσικό περιβάλλον της χώρας.

Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί πόλο έλξης των τουριστών και ταυτόχρονα αποδέκτη αρκετών επιπτώσεων των τουριστικών δραστηριοτήτων. Η διττή αυτή σχέση του τουρισμού με το φυσικό περιβάλλον καθορίζει και την καταλληλότητα ή μη άσκησης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δίνεται:

- ❖ Σε ζητήματα διαχείρισης των φυσικών πόρων. Η χρονική και χωρική ανισοκατανομή του τουριστικού φορτίου ενέχει κινδύνους μη αειφορικής χρήσης των φυσικών πόρων και ιδιαίτερα του νερού και του εδάφους.
- ❖ Στο προστατευτέο αντικείμενο της περιοχής και στους σκοπούς της προστασίας.
- ❖ Στην αποτίμηση, και με οικονομικούς όρους, των λειτουργιών και αξιών των φυσικών οικοσυστημάτων. Ενδέχεται η περιβαλλοντική ανάλυση κόστους-οφέλους, η οποία θα πρέπει να αποτελεί απαραίτητο στοιχείο κάθε αξιολόγησης επενδυτικών προσπαθειών ανάπτυξης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές, να καθιστά οικονομικά ανώφελη την τουριστική ανάπτυξη.

1.4 Οι οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού

Οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2001) κατατάσσουν τις οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού, στηριζόμενοι στη διεθνή βιβλιογραφία, στη βάση έξι ζητημάτων.

Απασχόληση. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα εποχικά γνωρίσματα της απασχόλησης και στο γεγονός ότι στις περισσότερες τουριστικές περιοχές η απασχόληση στον τουρισμό δεν είναι αποκλειστική αλλά συνδυάζεται με άλλους τομείς της οικονομίας.

Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία. Οι επιδράσεις αυτές οφείλονται στους ισχυρούς δεσμούς του τουρισμού με άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, όπως οι μεταφορές, το εμπόριο και η πρωτογενής παραγωγή.

Ισοζύγιο πληρωμών. Υπογραμμίζεται η θετική επίδραση των συναλλαγματικών εισροών από τον τουρισμό αλλά και η επιβάρυνση του ισοζυγίου πληρωμών των τουριστικών χωρών από την ανάγκη εισαγωγής ειδών και προϊόντων αναγκαίων για τη λειτουργία του τουριστικού τομέα.

Φορολογικά έσοδα για το κράτος. Η θετική επίδραση στα φορολογικά έσοδα οφείλεται τόσο στις επενδύσεις στον κλάδο του τουρισμού όσο και στα γενικώς υψηλά εισοδήματα των απασχολούμενων στον τομέα.

Πληθωρισμός και αύξηση τιμών της γης σε τοπικό επίπεδο. Η δημιουργία πληθωριστικών πιέσεων οδηγεί στην αύξηση του κόστους ζωής στους τουριστικούς προορισμούς ενώ η αυξημένη ζήτηση γης σε αύξηση των τιμών της σε τοπικό επίπεδο.

Περιφερειακή ανάπτυξη. Η συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη αναγνωρίζεται ως περίπτωση ιδιαίτερος θετικών επιδράσεων. Αναλυτικότερη περιγραφή των σχέσεων τουρισμού και περιφερειακής ανάπτυξης ακολουθεί στην επόμενη ενότητα.

1.5 Ο τουρισμός ως εργαλείο περιφερειακής ανάπτυξης

Ο τουρισμός έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα ωφέλιμος σε συγκεκριμένες περιπτώσεις περιφερειακής ανάπτυξης. Οι περιοχές οι οποίες κατόρθωσαν να αμβλύνουν το αναπτυξιακό τους έλλειμμα μέσω του τουρισμού είναι κυρίως οι παράκτιες, ορισμένες ορεινές και οι περιοχές με μεγάλη πολιτιστική κληρονομιά. Στις περιοχές αυτές ο τουρισμός προσέφερε νέες θέσεις εργασίας, συνέβαλε αποφασιστικά στη βελτίωση των υποδομών και (σε ορισμένες περιπτώσεις) βελτίωσε τις συνθήκες χωροταξίας.

Η τοπική οικονομική ανάπτυξη μέσω του τουρισμού πρέπει να συνάδει με τους εθνικούς σχεδιασμούς που αφορούν την περιφερειακή ανάπτυξη. Παρά το οικονομικά οφέλη του τουρισμού, η αναγνώρισή του ως μέσου περιφερειακής ανάπτυξης ενέχει κινδύνους αν η ανάπτυξη δεν σχεδιασθεί με ορισμένες προϋποθέσεις. Ο ΟΟΣΑ (1999) αναφέρει ότι ένα περιφερειακό αναπτυξιακό σχέδιο το οποίο περιλαμβάνει τον τουρισμό στις προτεινόμενες στρατηγικές πρέπει να απαντάει σε μία σειρά ερωτήματα, κυριότερα των οποίων είναι τα εξής:

- ❖ Ποιες θα είναι οι επιδράσεις του τουρισμού στην τοπική οικονομική ανάπτυξη, την απασχόληση και τη διαχείριση της γης;

- ❖ Υπάρχουν καλές πρακτικές οι οποίες μπορούν να υιοθετηθούν;
- ❖ Ποιο είναι το επίπεδο συμμετοχής των τοπικών επιχειρηματιών στην επιδιωκόμενη τουριστική ανάπτυξη;
- ❖ Ποια η φύση των σχέσεων μεταξύ τουρισμού και περιφερειακών πολιτικών;
- ❖ Ποιος ο ρόλος των κεντρικών εθνικών υπηρεσιών διοίκησης του τουρισμού στη διαμόρφωση της τοπικής τουριστικής πολιτικής και ανάπτυξης;

Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά συμβάλλουν ουσιαστικά και στη διαμόρφωση πλαισίου ανάπτυξης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές καθώς η περιφερειακή και τοπική διοίκηση είναι αυτή η οποία εφαρμόζει τα μέτρα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών.

1.6 Το ελληνικό και το διεθνές θεσμικό πλαίσιο

Ο τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές, αποτελεί μια σχετικά σύγχρονη τάση και δεν βασίζεται σε αποκλειστικά νομοθετικά πλαίσια. Είναι δύσκολο για τον λόγο αυτό να αναγνωρισθούν αυστηρά νομικά κείμενα τα οποία διαμορφώνουν το θεσμικό πλαίσιο του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Υπάρχουν όμως αξιόλογα κείμενα θεσμικών φορέων τα οποία είτε αναφέρονται στον τουρισμό σε περιοχές διατήρησης της φύσης, είτε επιχειρούν να σκιαγραφήσουν τις αρχές ανάπτυξης του τουρισμού με έμφαση στη σχέση του με το περιβάλλον. Τα κείμενα αυτά είναι εθνικές και διεθνείς στρατηγικές, προτάσεις και συστάσεις διεθνών οργανισμών, επιχειρησιακά προγράμματα και συμπεράσματα διεθνών συνόδων σχετικών με τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές. Τα κύρια σημεία αντιπροσωπευτικών κειμένων παρουσιάζονται στη συνέχεια ανάλογα με τον θεσμικό φορέα ο οποίος τα εξέδωσε.

Διεθνές επίπεδο

Η Παγκόσμια Ένωση για τη Διατήρηση της Φύσης (World Conservation Union, IUCN) έχει εκδώσει δύο πολύ ενδιαφέροντα κείμενα αρχών σχετικά με τον τουρισμό και τις προστατευόμενες περιοχές. Το πρώτο έχει τίτλο «Tourism, ecotourism and protected areas, Τουρισμός, οικοτουρισμός και προστατευόμενες περιοχές». Στην έκδοση αυτή δίνεται μια σειρά μεθοδολογικών οδηγιών για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Το δεύτερο κείμενο έχει τίτλο «Parks

for Life (Πάρκα για τη Ζωή)» και αναφέρεται σε προτεινόμενα σχέδια δράσης για τις προστατευόμενες περιοχές της Ευρώπης.

Το Πρόγραμμα Περιβάλλοντος των Ηνωμένων Εθνών (UNEP) έχει εκδώσει ένα αξιολόγο κείμενο-οδηγό για το Διεθνές Έτος Οικοτουρισμού 2002. Στο κείμενο αυτό παρουσιάζονται οι βασικοί άξονες για τους οποίους το UNEP και ο ΠΟΤ καλούν τους ενδιαφερόμενους φορείς να υλοποιήσουν δράσεις στα πλαίσια του Διεθνούς Έτους Οικοτουρισμού. Οι άξονες αυτοί είναι:

- ❖ Σχεδιασμός του οικοτουρισμού και ανάπτυξη προϊόντων: Η πρόκληση της αειφορίας
- ❖ Παρακολούθηση και έλεγχος του οικοτουρισμού: Αξιολόγηση της πορείας προς την αειφορία
- ❖ Εμπορία και προβολή του οικοτουρισμού: Αειφορικά προϊόντα για τον καταναλωτή. Εμπορική διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών
- ❖ Κόστη και ωφέλειες από τον οικοτουρισμό: Αειφορική διανομή μεταξύ όλων των μετόχων (stakeholders)

Τέλος πρέπει να σημειωθεί και η αξιολογη εργασία της **Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα**, στα πλαίσια της οποίας έχουν εκδοθεί κείμενα τα οποία αφορούν στον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές και στην σχέση του με την βιοποικιλότητα.

Περιφερειακό επίπεδο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στη συνάντηση εργασίας στο Μπαθ της Μεγάλης Βρετανίας που διοργανώθηκε τον Ιούνιο του 1998 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με σκοπό την πληρέστερη κατανόηση της λειτουργίας του δικτύου Natura 2000, προτάθηκε η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού Χάρτη για τον αειφορικό τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές. Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για έναν τουρισμό με βάση την αρχή της αειφορίας, σε προστατευόμενες περιοχές αντανakλά τις επιθυμίες τόσο των αρμοδίων για τις προστατευόμενες περιοχές αρχών όσο και των αντιπροσώπων της τουριστικής βιομηχανίας (βλέπε και κεφάλαιο 2, πλαίσιο 4). Ως επόμενο βήμα, τον Δεκέμβριο του 1999 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έχοντας αναγνωρίσει τη σημασία του τουρισμού στη διαχείριση των περιοχών του Δικτύου Natura 2000, διοργάνωσε στη Λισσαβόνα σεμινάριο με θέμα «Αειφόρος Τουρισμός και Natura 2000». Τα συμπεράσματα του σεμιναρίου προτείνονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στα κράτη μέλη ως συστάσεις

για την ανάπτυξη του τουρισμού σε περιοχές προστασίας της φύσης. Το κύριο μέρος των συμπερασμάτων αναφέρεται σε αρχές, συμβουλές και συστάσεις προς όλους τους φορείς που ασχολούνται με τον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει τους ακόλουθους τομείς στους οποίους πρέπει να περιληφθούν οι αρχές της Οδηγίας 92/43 όσον αφορά στην ανάπτυξη του τουρισμού σε περιοχές του Δικτύου Natura 2000:

- ❖ Στρατηγική, πολιτική και σχεδιασμός. Σπουδαίο ρόλο έχει, κατά την ΕΕ, η συμβατότητα των εθνικών στρατηγικών για την αειφόρο ανάπτυξη με τις στρατηγικές για την ανάπτυξη του τουρισμού.
- ❖ Προσφορά προϊόντων, υπηρεσιών και οργάνωση της αγοράς. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη δημιουργία καινοτόμων προϊόντων, στη βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών, στην υποστήριξη των τοπικών προϊόντων και στην προώθηση τοπικών επιχειρηματικών σχημάτων.
- ❖ Ενημέρωση, επικοινωνία και προβολή. Το κύριο μέρος των συμπερασμάτων αναφέρεται στην εφαρμογή πρακτικών πιστοποίησης και στην υιοθέτηση οικο-σημάτων (eco-labels).
- ❖ Εκτίμηση και διαχείριση των επιπτώσεων. Προτείνεται η εφαρμογή μεθόδων συγκριτικής αξιολόγησης (benchmarking), η διαχείριση επισκεπτών και η συνετή χρήση της ενέργειας και του νερού.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει εκδώσει τρεις συστάσεις προς τα κράτη μέλη του οι οποίες αφορούν στον τουρισμό και στην προστασία του περιβάλλοντος. Η πρώτη σύσταση είναι η (94)7 περί «της γενικής πολιτικής για έναν αειφορικό και φιλικό προς το περιβάλλον τουρισμό». Η δεύτερη σύσταση είναι η (95)10 περί «της πολιτικής για την αειφορική τουριστική ανάπτυξη σε προστατευόμενες περιοχές». Η δεύτερη σύσταση θα πρέπει να θεωρείται πρωτοπόρος διότι αποτελεί ένα από τα πρώτα επίσημα έγγραφα τα οποία ασχολούνται με τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές. Το κείμενο της σύστασης αναφέρεται σε μια σειρά αρχών και οδηγιών προς τα κράτη μέλη. Οι αρχές αυτές προτάσσουν την ανάγκη συμβατότητας οποιασδήποτε τουριστικής δραστηριότητας σε προστατευόμενες περιοχές με τις πολιτικές για τη διατήρηση της φύσης. Η τρίτη σύσταση είναι η (97)9 περί «της πολιτικής για την αειφορική ανάπτυξη περιβαλλοντικά φιλικού τουρισμού σε παράκτιες περιοχές» η οποία και προτείνει σειρά αρχών για την ανάπτυξη του τουρισμού σε παράκτιες περιοχές.

Εθνικό επίπεδο

Στην Ελλάδα ο **ΕΟΤ** σε συνεργασία με στελέχη του Υπουργείου Ανάπτυξης εκπόνησε μελέτη με τίτλο «Η Τουριστική Πολιτική 2000-2004. Στόχοι και Προοπτικές». Σκοπός της μελέτης είναι να περιγράψει τα γνωρίσματα του ελληνικού τουρισμού και τις κατευθύνσεις πολιτικής. Στη μελέτη γίνεται ειδική αναφορά στον οικοτουρισμό. Ο οικοτουρισμός αναφέρεται ως ένας από τους επιμέρους στόχους της τουριστικής πολιτικής και εξειδικεύεται στα ακόλουθα θέματα:

- ❖ Τουρισμός με τοπική ανάπτυξη και προστασία περιβάλλοντος.
- ❖ Ευκαιρία ανάδειξης εγκαταλειμμένων χωριών και περιοχών.
- ❖ Δημιουργία τοπικών επιχειρήσεων. Νέα επαγγέλματα.
- ❖ Ειδικές δράσεις του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης.

Με αφορμή το Διεθνές Έτος Οικοτουρισμού 2002, το **Υπουργείο Ανάπτυξης** σχεδίασε και προωθεί την εφαρμογή δράσεων για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Μεταξύ των πρωτοβουλιών του υπουργείου είναι η χάραξη εθνικής στρατηγικής για τον οικοτουρισμό, η δημιουργία επιτροπής έτους οικοτουρισμού, η οποία με το τέλος του 2002 θα αποτελέσει υποεπιτροπή του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού, η υλοποίηση δράσεων οικοτουρισμού από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, η δημιουργία εθνικού συντονιστή-διαχειριστή του αγροτουρισμού και η στήριξη πιλοτικών εφαρμογών όπως η δημιουργία προγράμματος οικοτουρισμού Ελλάδος-Τουρκίας.

Επίσης το **ΥΠΕΧΩΔΕ** στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον αναφέρεται η δυνατότητα χρηματοδότησης έργων τα οποία θα αφορούν την οργάνωση του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές μέσω του Μέτρου 8.1. (Προστασία και διαχείριση βιοτόπων – οικοτόπων, προστασία ειδών, περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους).

Από τις προηγούμενες αναφορές γίνεται σαφές ότι το θεσμικό πλαίσιο για τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την παρακολούθηση του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο. Αναμένεται ότι οι όροι και οι διαδικασίες υλοποίησης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές θα περιγράφονται αναλυτικά στα προεδρικά διατάγματα τα οποία θα καθορίζουν τους φορείς διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών.

Πλαίσιο 1. Επτά επιλεγμένα μεγέθη του ελληνικού τουρισμού

- 13 εκατομμύρια οι αφίξεις αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα το 2000 (15^η η Ελλάδα στην παγκόσμια κατάταξη)
- 10.140 εκατομμύρια ΕΥΡΩ οι εισπράξεις από τουριστικές υπηρεσίες (10^η η Ελλάδα στην παγκόσμια κατάταξη)
- 61,3 εκατομμύρια διανυκτερεύσεις σε νόμιμα τουριστικά καταλύματα το ίδιο διάστημα
- 8.209 ξενοδοχεία με περισσότερες από 600.000 κλίνες
- 28 χιλιάδες δευτερεύοντα καταλύματα (ενοικιαζόμενα δωμάτια) με 450.000 κλίνες
- 7% του ΑΕΠ προέρχεται άμεσα από τον τουρισμό
- 10% της απασχόλησης οφείλεται άμεσα ή έμμεσα στον τουρισμό

... και επτά επιλεγμένα μεγέθη για τις Προστατευόμενες Περιοχές

- 1938 το έτος θεσμοθέτησης των πρώτων προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα (Εθνικοί Δρυμοί Ολύμπου και Παρνασσού)
- 238 οι προτεινόμενες Περιοχές Κοινοτικής Σημασίας στην Ελλάδα με βάση την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ
- 2,7 εκατομμύρια εκτάρια η συνολική τους έκταση (περίπου 16% της χερσαίας έκτασης της χώρας)
- 105 οι τύποι οικοτόπων (από τους 244 σε ευρωπαϊκό επίπεδο) της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ που βρίσκονται στις ανωτέρω περιοχές
- 24 από αυτούς αφορούν θαλάσσια και παράκτια οικοσυστήματα
- 72 είδη ζώων (από τα 221 σε ευρωπαϊκό επίπεδο) της οδηγίας 92/43 έχουν περιγραφεί στην Ελλάδα
- 2 οι έως σήμερα θεσμοθετημένοι φορείς διαχείρισης σε προστατευόμενες περιοχές σύμφωνα με τον νόμο 2742/99

Πηγή: ΕΟΤ, ΥΠΕΧΩΔΕ, ΕΚΒΥ

Πλαίσιο 2. Μορφές τουρισμού

Στο πλαίσιο αυτό αναφέρονται οι κύριες έννοιες και μορφές τουρισμού που απαντούνται σε εργασίες τυπολογίας του τουρισμού. Σκοπός δεν είναι να αναλυθούν όλες οι μορφές τουρισμού αλλά να δοθεί η κλίμακα του μεγέθους των όρων που αφορούν την τουριστική αγορά. Παρουσίαση του εννοιολογικού πλαισίου που διέπει τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές γίνεται στο επόμενο κεφάλαιο. Η αναφορά που ακολουθεί βασίζεται κυρίως στην εργασία του Carter (2000)

- Κλασικός τουρισμός (όλες οι μορφές τουρισμού που δεν χαρακτηρίζονται ως εναλλακτικές)
- Μαζικός τουρισμός (οργανωμένος τουρισμός που χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη τουριστικού πακέτου χαμηλού κόστους)
- Συνεδριακός τουρισμός (από πολλούς χαρακτηρίζεται και ως εναλλακτικός)
- Εναλλακτικός τουρισμός (μεγάλη κατηγορία τουριστικών δραστηριοτήτων με πολλές μορφές τουριστικών προϊόντων)
- Οικοτουρισμός
- Ορειβατικός τουρισμός
- Τουρισμός περιπέτειας
- Τουρισμός στην άγρια φύση
- Ιαματικός τουρισμός
- Φυσιολατρικός τουρισμός
- Προσκυνητικός τουρισμός
- Πολιτιστικός τουρισμός
- Αθλητικός τουρισμός

Πλαίσιο 3. Το θεσμικό πλαίσιο για τις προστατευόμενες περιοχές

Το θεσμικό πλαίσιο για τις προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα καθορίζεται από εθνικά και κοινοτικά κείμενα, κυρίως από τα οποία είναι:

- Η Κοινοτική Οδηγία **79/409/ΕΟΚ** σύμφωνα με την οποία καθορίζονται οι Ζώνες Ειδικής Προστασίας.

- Η Κοινοτική Οδηγία **92/43/ΕΟΚ** σύμφωνα με την οποία καθορίζονται οι προτεινόμενες Περιοχές Κοινοτικής Σημασίας.

(Οι περιοχές των ανωτέρων κανονισμών είναι υποψήφιες για ένταξη στο οικολογικό δίκτυο Ειδικών Ζωνών Διατήρησης Natura 2000)

- Η Σύμβαση **Ραμσάρ**

- Η Σύμβαση της **Βαρκελώνης**

- Το Ν.Δ. **996/1971** σύμφωνα με το οποίο καθορίζονται οι διαδικασίες κήρυξης των εθνικών δρυμών, των αισθητικών δασών και των διατηρητέων μνημείων της φύσης.

- Ο νόμος πλαίσιο **1650/86** «Για την προστασία του περιβάλλοντος». Ο νόμος αυτός, στο κεφάλαιο Δ' «Για την προστασία της φύσης και του τοπίου», περιέχει δύο σημαντικές ρυθμίσεις (άρθρα 18, 19, 21 και 22). Η πρώτη αφορά στην κατηγοριοποίηση των προστατευόμενων περιοχών σε πέντε νέες επιμέρους κατηγορίες (Περιοχή Απόλυτης Προστασίας της Φύσης, Περιοχή Προστασίας της Φύσης, Εθνικό Πάρκο, Προστατευόμενος Φυσικός Σχηματισμός και Τοπίο, Περιοχή Οικοανάπτυξης). Η δεύτερη αφορά στον καθορισμό ειδικής διαδικασίας κήρυξης και διαχείρισης των νέων προστατευόμενων περιοχών.

- Ο νόμος **2742/99** για τον «Χωροταξικό σχεδιασμό και αειφόρο ανάπτυξη και άλλες διατάξεις». Ο νόμος αυτός τροποποιεί και συμπληρώνει τον Ν.1650/1986, και καθορίζει πλέον το πλαίσιο της διοίκησης και διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών. Ειδικότερα, στα άρθρα 15 - 16 του Κεφαλαίου Ε' προσδιορίζονται οι φορείς που μπορούν να αναλάβουν τη διαχείριση μιας προστατευόμενης περιοχής και περιγράφονται αναλυτικά οι αρμοδιότητες και οι υποχρεώσεις τους, καθώς και οι πόροι που μπορούν αυτοί να αξιοποιήσουν.

2. Το εννοιολογικό πλαίσιο

Η χρήση ποικίλων όρων για την περιγραφή τουριστικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με το φυσικό περιβάλλον, έχει προκαλέσει μία ιδιόζουσα εννοιολογική σύγχυση στους φορείς που ασχολούνται με σχετικά θέματα. Η σύγχυση αυτή ξεπερνάει αρκετές φορές το θεωρητικό επίπεδο και επεκτείνεται σε πρακτικό, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις προτάσεων μέτρων τουριστικής ανάπτυξης σε προστατευόμενες περιοχές. Ιδιαίτερο πρόβλημα αντιμετωπίζει η απόδοση ξενόγλωσσων όρων στα ελληνικά.

Το κεφάλαιο αυτό δεν φιλοδοξεί να επιλύσει το προαναφερθέν πρόβλημα, αλλά να συμβάλλει στην αποσαφήνιση των όρων, καταγράφοντας αφενός τις διαφορετικές βιβλιογραφικές απόψεις, και προτείνοντας αφετέρου ένα σημασιολογικό σύστημα όρων, οι οποίοι και χρησιμοποιούνται σε όλη την έκταση της εργασίας.

2.1 Οικοτουρισμός

Ο οικοτουρισμός είναι μία έννοια η οποία παρουσιάστηκε στο διεθνές προσκήνιο τα τελευταία 20 έτη και συνδέθηκε ευθύς εξαρχής με θετικές προεκτάσεις, όπως συμβαίνει άλλωστε και με όλες τις σύνθετες λέξεις οι οποίες έχουν ως πρώτο συνθετικό το πρόθεμα **οικο-**. Στον οικοτουρισμό έχουν δοθεί και αδόκιμες ερμηνείες, γεγονός που γίνεται πρόδηλο στις περιπτώσεις όπου η έννοια χρησιμοποιείται για να περιγράψει δραστηριότητες που όχι μόνο δεν έχουν καμία σχέση με τον οικοτουρισμό αλλά, πολύ περισσότερο, αντιστρατεύονται βασικές αρχές του.

Οι περισσότεροι χρησιμοποιούμενοι ορισμοί για την περιγραφή του οικοτουρισμού είναι, κατά χρονολογική σειρά εμφάνισης, οι εξής:

- ❖ *Ο οικοτουρισμός είναι μία μορφή τουρισμού η οποία εμπνέεται κυρίως από την φυσική κληρονομιά μιας περιοχής και τον τοπικό πολιτισμό. Ο οικοτουρίστας επισκέπτεται περιοχές σχετικά μη ανεπτυγμένες με πνεύμα εκτίμησης, συμμετοχής και εναισθησίας. Ο οικοτουρίστας κάνει συνετή χρήση των φυσικών πόρων και της άγριας ζωής και συνεισφέρει στην περιοχή που επισκέπτεται μέσω εργασίας ή οικονομικών πόρων που*

διοχετεύονται άμεσα στην προστασία της φύσης και στη βελτίωση της ευημερίας των τοπικών κατοίκων (Ziffer 1989).

- ❖ *Ο οικοτουρισμός είναι τουρισμός στη φύση ο οποίος επικεντρώνεται στη βελτίωση ή διατήρηση των φυσικών συστημάτων (Farrel και Runyan 1991 κατά Butler 1992).*
- ❖ *Ο οικοτουρισμός είναι υπεύθυνο ταξίδι σε φυσικές περιοχές το οποίο προστατεύει το περιβάλλον και διατηρεί την ευημερία των τοπικών κατοίκων (Blangy και Wood 1992).*
- ❖ *Οικοτουρισμός είναι ο τουρισμός στη φύση ο οποίος περιλαμβάνει εκπαίδευση σχετική με την ερμηνεία του περιβάλλοντος και διέπεται από τις αρχές της αειφορικής διαχείρισης του περιβάλλοντος. (Australian Department of Tourism 1994).*
- ❖ *Ο οικοτουρισμός αναφέρεται σε τουριστικές δραστηριότητες που βασίζονται σε περιβαλλοντικά υπεύθυνα ταξίδια και επισκέψεις που γίνονται για την απόλαυση και αναγνώριση της σημασίας της φύσης σε σχετικά αδιατάρακτες φυσικές περιοχές και οι οποίες επισκέψεις, συμβάλλουν στις προσπάθειες διατήρησης, έχουν μικρή επίδραση στο περιβάλλον και προωθούν την ενεργή κοινωνικοοικονομική συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού. (IUCN 1996)*

Αν και οι ανωτέρω ορισμοί χρησιμοποιούνται ευρέως, παρουσιάζεται, σε διάφορα κείμενα και αναφορές σχετικά με τον οικοτουρισμό, μεγάλη σύγχυση μεταξύ της χρήσης του όρου «οικοτουρισμός» και του όρου «τουρισμός στη φύση». Ο οικοτουρισμός είναι τουρισμός στη φύση αλλά ο τουρισμός στη φύση δεν είναι κατ' ανάγκη οικοτουρισμός. Ο τουρισμός στη φύση περιλαμβάνει όλες εκείνες τις τουριστικές δραστηριότητες οι οποίες εξαρτώνται από τη χρήση στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος σε σχετικά μη ανεπτυγμένες περιοχές. Ο τουρισμός στη φύση περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως το κυνήγι, οι φυσιολατρικές εκδρομές, η ορειβασία, η οδήγηση εκτός δρόμου με ειδικά οχήματα, ακόμα και όταν αυτές οι δραστηριότητες δεν ταυτίζονται με τη συνετή χρήση των φυσικών πόρων.

Σύμφωνα με τον Eagles (1999) η αγορά του τουρισμού στη φύση αναλύεται στις ακόλουθες τέσσερις ομάδες:

- ❖ **Οικοτουρισμός.** Περιλαμβάνει ταξίδια τα οποία γίνονται με κύριο κίνητρο την απόκτηση γνώσης για το φυσικό περιβάλλον.
- ❖ **Τουρισμός περιπέτειας** (adventure tourism). Σχετίζεται με την προσωπική ικανοποίηση του επισκέπτη η οποία προέρχεται από την αίσθηση «κυριαρχίας στο φυσικό περιβάλλον» μέσω αθλητικών δραστηριοτήτων και περιπετειών. Αποτελεί, με άλλα λόγια άλλη, μορφή της έκφρασης «δαμάζοντας τη φύση».
- ❖ **Τουρισμός στην άγρια φύση** (wilderness tourism). Αφορά ταξίδια σε φυσικές περιοχές με μηδαμινή έως ελάχιστη ανθρώπινη παρουσία και δραστηριότητα.
- ❖ **Κατασκήνωση.** Περιλαμβάνει ασφαλή, οικογενειακά συνήθως, ταξίδια σε περιοχές οι οποίες βρίσκονται στο όριο μεταξύ «πολιτισμού» και άγριας φύσης.

Στην ανωτέρω ομαδοποίηση, ο οικοτουρισμός ως προϊόν βρίσκεται στην αρχή του επιχειρηματικού του κύκλου και άρα έχει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης και προσφοράς κερδών στην τουριστική βιομηχανία.

Ταυτόχρονα, ο οικοτουρισμός έχει αναγνωρισθεί ως δραστηριότητα η οποία μπορεί να συμβάλλει στη διατήρηση της φύσης. Οι λόγοι οι οποίοι οδηγούν στην υιοθέτηση αυτής της άποψης σχετίζονται τόσο με τις συνθήκες ζήτησης τουριστικών προϊόντων όσο και με τις ανάγκες χρηματοδότησης της διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών. Οι λόγοι αυτοί περιληπτικά είναι οι εξής:

- ❖ Τα τελευταία έτη παρατηρείται αύξηση της ζήτησης για τουριστικούς προορισμούς που εξαρτώνται άμεσα από το φυσικό περιβάλλον.
- ❖ Οι διεθνείς συμβάσεις για την αειφόρο ανάπτυξη, τη βιοποικιλότητα και την προστασία του περιβάλλοντος τονίζουν την πρωταρχική ανάγκη για διατήρηση της φύσης.
- ❖ Η διατήρηση της φύσης μπορεί να είναι βιώσιμη μόνο αν δεν οδηγεί σε ύφεση την οικονομία των προστατευόμενων περιοχών και των ντόπιων κατοίκων.

Έτσι, και παρά το γεγονός ότι οι προηγούμενοι ορισμοί παρουσιάζουν διαφορές, υπάρχουν στοιχεία τα οποία αναγνωρίζονται ως συστατικά του οικοτουρισμού. Τα στοιχεία αυτά είναι:

- ❖ Ο οικοτουρισμός εξαρτάται άμεσα από το φυσικό περιβάλλον.
- ❖ Η έννοια της περιβαλλοντικής συμμόρφωσης αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο του οικοτουρισμού. Στη χειρότερη περίπτωση οι οικοτουριστικές δραστηριότητες θα πρέπει να έχουν μηδενικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, ενώ στην άριστη περίπτωση θα πρέπει να συμβάλλουν ενεργώς στη διατήρηση της φύσης.
- ❖ Ο οικοτουρισμός περιλαμβάνει σαφείς αναφορές στην πολιτιστική κληρονομιά των περιοχών στις οποίες ασκείται.
- ❖ Ο οικοτουρισμός έχει έντονα στοιχεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης.

Θα πρέπει λοιπόν να μας απασχολεί όχι μόνο το θέμα «τι είναι οικοτουρισμός» αλλά και το «τι δεν είναι οικοτουρισμός». Αναφορά στο τι δεν είναι οικοτουρισμός μπορεί να γίνει μόνο με συγκεκριμένα παραδείγματα. Έτσι λοιπόν οικοτουρισμός ΔΕΝ είναι:

- ❖ Η εκτός δρόμου οδήγηση με οχήματα τύπου Jeep μέσα σε προστατευόμενες περιοχές. Δεν είναι διότι έχει επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Η δραστηριότητα αυτή είναι δραστηριότητα τουρισμού στη φύση, μπορεί να είναι επιτρεπτή εφόσον ελαχιστοποιούνται οι επιπτώσεις αλλά δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται ως οικοτουρισμός.
- ❖ Το κυνήγι και τα σαφάρι καθώς δεν έχουν στοιχεία ευαισθητοποίησης και έχουν επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον.
- ❖ Η αναψυχή σε αστικά πάρκα, καθώς δεν εξαρτάται από το φυσικό περιβάλλον.

Αντιθέτως οικοτουρισμός, ενδεικτικώς, είναι:

- ❖ Τα παιγνίδια στη φύση για ενήλικες ή παιδιά.
- ❖ Οι οικοπεριηγητικές διαδρομές (οι οποίες βασίζονται στην ενημέρωση).
- ❖ Η διαμονή στη φύση σε οικοκαταλύματα.
- ❖ Η συμμετοχή, ως δραστηριότητα των διακοπών, σε έργα διατήρησης της φύσης.

Η διάκριση μεταξύ οικοτουρισμού και τουρισμού στη φύση πρέπει να γίνεται όχι για λόγους διαχωρισμού επιθυμητών ή μη δραστηριοτήτων αλλά για λόγους αρχής και τμηματοποίησης του τουριστικού προϊόντος.

2.2 Υπεύθυνος τουρισμός (*responsible tourism*)

Σύμφωνα με το Διεθνές Κέντρο Υπεύθυνου Τουρισμού (International Centre for Responsible Tourism), τα υπεύθυνα ταξίδια χαρακτηρίζονται από τα εξής γνωρίσματα:

- ❖ Ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και πολιτιστικών επιπτώσεων
- ❖ Δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης στους τοπικούς πληθυσμούς
- ❖ Παροχή μεγαλύτερης απόλαυσης στους ταξιδιώτες μέσω της ανταλλαγής εμπειριών με τον τοπικό πληθυσμό

Η έννοια του υπεύθυνου τουρισμού προσομοιάζει αρκετά την έννοια του αειφορικού τουρισμού η οποία αναλύεται στην επόμενη ενότητα, αναφέρεται όμως λιγότερο από αυτή και συνήθως χρησιμοποιείται περισσότερο από τους παροχείς τουριστικών δραστηριοτήτων και λιγότερο από άλλους φορείς που εμπλέκονται στον τουρισμό.

Ο υπεύθυνος τουρισμός αναφέρεται κυρίως στην συμπεριφορά των τουριστών στους τουριστικούς προορισμούς και στη σχέση τους με τους τοπικούς πληθυσμούς. Υπάρχουν πολλοί οργανισμοί οι οποίοι προωθούν τον υπεύθυνο τουρισμό κυρίως σε αναπτυσσόμενες χώρες. Τα κύρια μέσα δράσης των οργανισμών αυτών είναι η ενημέρωση των τουριστών πριν και κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους και η υποστήριξη τοπικών πρωτοβουλιών σχετικών με την οργάνωση τουριστικών επιχειρήσεων μικρής οικογενειακής μορφής.

Η σχέση του υπεύθυνου και του αειφορικού τουρισμού γίνεται προφανής κατά την ανάγνωση των σκοπών των οργανισμών υπεύθυνου τουρισμού. Το Δίκτυο Υπεύθυνου Τουρισμού είναι ένας οργανισμός στην Αυστραλία ο οποίος σύμφωνα με δήλωσή του «προωθεί τον δίκαιο και αειφορικό τουρισμό κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες». Το Κέντρο Υπεύθυνου Τουρισμού του πανεπιστημίου του Greenwich «διδάσκει και ερευνά τις μορφές του αειφορικού τουρισμού». Ο

υπεύθυνος τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί εν κατακλείδι ένα στάδιο πριν την επίτευξη του αειφορικού τουρισμού.

2.3 Αειφορικός τουρισμός (*sustainable tourism*)

Ο αειφορικός τουρισμός είναι ένας άλλος όρος ο οποίος συνδέεται με τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές και αρκετές φορές συγχέεται με τον οικοτουρισμό. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού και το Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού και Ταξιδιών στη διακήρυξη «Ατζέντα 21 για την τουριστική βιομηχανία: ο δρόμος προς την αειφόρο ανάπτυξη» δέχονται ότι η αρχή της αειφορίας στον τουρισμό σημαίνει *«τουρισμός ο οποίος είναι οικολογικά αποδεκτός σε μακροπρόθεσμη κλίμακα, και οικονομικά βιώσιμος και δίκαιος από κοινωνική και ηθική σκοπιά για τις τοπικές κοινότητες»*. Ο αειφορικός τουρισμός με αυτή την έννοια βασίζεται στους τρεις πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης και απαιτεί μέγιστη περιβαλλοντική συμμόρφωση, υψηλή οικονομική βιωσιμότητα και πλήρη κοινωνική δικαιοσύνη.

Ο οικοτουρισμός και ο αειφορικός τουρισμός συγχέονται ενώ στην ουσία αναφέρονται σε διαφορετικές διαστάσεις του φαινομένου του τουρισμού. Τα ακόλουθα σημεία βοηθούν στην κατανόηση της διαφοράς μεταξύ οικοτουρισμού και αειφόρου τουρισμού:

- ❖ Ο οικοτουρισμός αναφέρεται στο τουριστικό προϊόν, οι δε οικοτουριστικές δράσεις αποτελούν ένα τμήμα αγοράς του κλάδου του τουρισμού.
- ❖ Ο αειφορικός τουρισμός αναφέρεται σε πρακτικές και συμπεριφορές οι οποίες είναι επιθυμητό να ισχύουν για το σύνολο του τουρισμού, κλασικού ή εναλλακτικού.
- ❖ Ο οικοτουρισμός είναι τμήμα του τουρισμού ενώ η αειφορία είναι γνώρισμα του τουρισμού.

Με αυτή την έννοια ο οικοτουρισμός δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως υποσύνολο του αειφορικού τουρισμού. Ο αειφορικός τουρισμός αναφέρεται σε σύνολο αρχών οι οποίες πρέπει να ισχύουν καθολικά. Ο αειφορικός τουρισμός δεν έχει υποσύνολα. Η αντιμετώπιση του αειφόρου τουρισμού ως άθροισμα διαφόρων μορφών τουρισμού

ενέχει τον κίνδυνο έκπτωσης των αρχών της αειφορίας. Μία τουριστική δράση είναι ή δεν είναι αειφορική. Δεν μπορεί να είναι λίγο ή πολύ αειφορική.

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις διαγράφουν ένα πλαίσιο το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την δημιουργία ενός σημασιολογικού συστήματος σε ότι αφορά τον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές και το οποίο παρουσιάζεται στην επόμενη ενότητα.

2.4 Πρόταση για ένα σημασιολογικό σύστημα

Το προτεινόμενο σύστημα ταξινόμησης των εννοιών που διέπουν τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές ακολουθεί ένα πρότυπο δύο διαστάσεων. Είναι δε θεμιτό να γίνει με βάση μια πελατοκεντρική προσέγγιση. Και ο πελάτης στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ο τουρίστας ο οποίος σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (WTO 1992) είναι:

- ❖ *Το άτομο το οποίο ταξιδεύει εκτός του μόνιμου τόπου κατοικίας του για λόγους όπως η αναψυχή, η εκπαίδευση, η υγεία, το περιβάλλον κλπ.*

Ο κύριος λόγος για τον οποίον ο τουρίστας ταξιδεύει δίνει την πρώτη διάσταση του προτεινόμενου συστήματος ταξινόμησης η οποία είναι η **«κατηγορία της τουριστικής δραστηριότητας»**.

Ο τουρίστας μπορεί να κατευθύνεται στους τουριστικούς προορισμούς για διάφορους λόγους. Από τη στιγμή άφιξής του σε έναν προορισμό επιδεικνύει συγκεκριμένες συμπεριφορές οι οποίες σχετίζονται με τον τρόπο τον οποίο εκτιμά το τουριστικό προϊόν, το επίπεδο εκπαίδευσής του, τις αντιλήψεις του για την κοινωνία και άλλους πολλούς παράγοντες. Ταυτόχρονα γίνεται δέκτης υπηρεσιών οι οποίες προσφέρονται από τους τελικούς παροχείς των τουριστικών προϊόντων σε συγκεκριμένη ποσότητα και ποιότητα. Οι συμπεριφορές του τουρίστα και το επίπεδο του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος, συνθέτουν τη δεύτερη διάσταση του προτεινόμενου συστήματος ταξινόμησης η οποία είναι **«ο τρόπος άσκησης της τουριστικής δραστηριότητας»**.

Οι δύο αυτές διαστάσεις και η μεταξύ τους σχέση παρουσιάζονται στον πίνακα 2.1. Αυτό που ενδιαφέρει στην περίπτωση του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές είναι ο τρόπος με τον οποίο ασκούνται οι διάφορες κατηγορίες τουριστικής δραστηριότητας. Ο οικοτουρισμός για παράδειγμα, όπως ορίστηκε στην ενότητα 2.1, ασκείται με αειφορικό τρόπο ενώ τα άλλα είδη τουρισμού μπορούν εν δυνάμει να υλοποιηθούν στις προστατευόμενες περιοχές, δεν είναι όμως βέβαιο ότι μπορούν πάντα να ασκηθούν με υπεύθυνο ή αειφορικό τρόπο.

Το ζητούμενο στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να είναι η επίτευξη του αειφορικού τουρισμού ανεξάρτητα από την κατηγορία της τουριστικής δραστηριότητας. Ο οικοτουρισμός μπορεί και πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την επίτευξη του αειφορικού τουρισμού. Το γεγονός ότι ο τρόπος υλοποίησης των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων έχει τα γνωρίσματα του αειφορικού τουρισμού μας επιτρέπει να προτείνουμε έναν ορισμό του οικοτουρισμού ο οποίος να εμπεριέχει και την έννοια του αειφορικού τουρισμού. Σύμφωνα με τον προτεινόμενο ορισμό:

Οικοτουρισμός είναι ο αειφορικός τουρισμός στη φύση, ο οποίος έχει έντονα στοιχεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης και περιλαμβάνει σαφείς αναφορές στην πολιτιστική κληρονομιά του τοπικού πληθυσμού.

Έχει όμως ιδιαίτερη σημασία σε κάθε προστατευόμενη περιοχή να εξετάζονται οι δυνατότητες άσκησης διαφόρων μορφών τουριστικών δραστηριοτήτων με αειφορικό τρόπο. Αποτελεί γι' αυτό τον λόγο, ενδιαφέρουσα άσκηση η μελέτη του πίνακα 2.1 και η απόδοση «πιθανοτήτων» στις δυνατότητες υλοποίησης των διαφόρων μορφών τουρισμού με αειφορικό τρόπο σε συγκεκριμένες προστατευόμενες περιοχές. Η ανάλυση με βάση το ανωτέρω δισδιάστατο σύστημα μπορεί να επιτρέψει τον ορθολογικό σχεδιασμό και την αποτελεσματική υλοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές.

Πίνακας 2.1. Προτεινόμενο σύστημα ταξινόμησης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές

		Κατηγορία τουριστικής δραστηριότητας							
		Κλασικός τουρισμός	Εναλλακτικός τουρισμός						
			Τουρισμός στη φύση				Άλλες κατηγορίες εναλλακτικού τουρισμού		
			Διάφορες μορφές	Οικοτουρισμός	Τουρισμός Περιπέτειας	Τουρισμός στην άγρια φύση	Κατασκήνωση	Πολιτιστικός τουρισμός	Ιαματικός τουρισμός
Τρόπος άσκησης τουριστικής δραστηριότητας	Συμβατικός								
	Υπεύθυνος								
	Αειφορικός								
	;;								

Πλαίσιο 4. Οι απόψεις διεθνών οργανισμών και πρωτοβουλιών

Πολλοί διεθνείς οργανισμοί και πρωτοβουλίες παρουσιάζουν τις απόψεις τους για τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές μέσα από κείμενα αρχών και κωδίκων συμπεριφοράς. Μία από τις πιο ολοκληρωμένες προσεγγίσεις στο θέμα του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές καταγράφεται στον Ευρωπαϊκό Χάρτη για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη. Ο Χάρτης παρουσιάζει δέκα αρχές για την ανάπτυξη του αειφορικού τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές οι οποίες είναι:

1. Αντιμετώπιση επιπτώσεων. Για την τουριστική ανάπτυξη σε προστατευόμενες περιοχές πρέπει να είναι πλήρως σαφές ότι υπάρχουν όρια στην ικανότητα του φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος να δέχεται επισκέπτες.

2. Συμβολή στη διατήρηση της φύσης. Ο τουρισμός μπορεί να προσφέρει νέες ευκαιρίες ανάπτυξης στις προστατευόμενες περιοχές, οι οποίες να στηρίζουν τη διατήρηση και προστασία καθώς και την αύξηση της αξίας της τοπικής φυσικής κληρονομιάς.

3. Προστασία φυσικών πόρων. Ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να ασκείται με τέτοιο τρόπο ώστε να ελαχιστοποιούνται οι χρήσεις φυσικών πόρων (νερό, ενέργεια, γη), να μειώνονται τα συνδεόμενα με τον τουρισμό απόβλητα και η ρύπανση του νερού, του αέρα και του εδάφους και να προωθούνται οι χρήσεις φιλικών προς το περιβάλλον μορφών μεταφοράς, ενέργειας, παραγωγής γεωργικών προϊόντων, κ.λπ.

4. Στήριξη της τοπικής οικονομίας. Ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να συμβάλλει θετικά στην τοπική οικονομία ευνοώντας τη δημιουργία ευκαιριών εργασίας και χρησιμοποιώντας τοπικά προϊόντα και εξειδικευμένο προσωπικό. Ειδική μέριμνα απαιτείται στη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των ωφελειών που προκύπτουν από τον τουρισμό και των άλλων οικονομικών τομέων οι οποίοι παίζουν ρόλο στη διατήρηση του περιβάλλοντος. Ο τουρισμός μπορεί να προσφέρει επιπρόσθετη υποστήριξη στους παραδοσιακούς τομείς της οικονομίας.

5. Συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Οι κάτοικοι που ζουν μέσα ή κοντά στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να εμπλακούν στη διαμόρφωση των έργων αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και στην άσκηση των τουριστικών δραστηριοτήτων.

Η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να τους εξασφαλίζει τις υψηλότερες δυνατές ανταμοιβές για τον εαυτό τους και για τις μελλοντικές γενιές.

6. Ανάπτυξη κατάλληλου τουρισμού ποιότητας. Οι τουριστικές δραστηριότητες στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να βασίζονται στα σπάνια και πολύτιμα στοιχεία της περιοχής και στην απόλαυση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της. Πρέπει να αναπτυχθούν σε κλίμακα που να ταιριάζει στο περιβάλλον και με τρόπο που να προσφέρει στους επισκέπτες μια εμπειρία υψηλής ποιότητας.

7. Υποδοχή νέων αγορών. Ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να ενθαρρύνει την ανακάλυψη της φύσης από νέου τύπου επισκέπτες.

8. Δημιουργία νέων μορφών απασχόλησης. Ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να ενθαρρύνει την ανάπτυξη νέων μορφών απασχόλησης. Ειδικά μπορεί να ενθαρρύνει την ανάπτυξη πολλαπλών δραστηριοτήτων και κοινωνικής ενσωμάτωσης δημιουργώντας ευκαιρίες για γυναίκες, νέους ανθρώπους και άτομα με ειδικές ανάγκες.

9. Ενθάρρυνση συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον. Η άσκηση των τουριστικών δραστηριοτήτων, ιδίως όταν σε αυτήν εμπλέκονται διάφοροι φορείς, πρέπει να γίνεται με τρόπους που να συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση των επισκεπτών έναντι των πολλαπλών αξιών της προστατευόμενης περιοχής και της ανάγκης διατήρησής τους.

10. Προσφορά προτύπου ρόλου για άλλους τομείς. Ο τουρισμός πρέπει να προσφέρει αξιόλογο παράδειγμα αειφόρου ανάπτυξης σε μια προστατευόμενη περιοχή. Λαμβάνοντας υπόψη τους περιβαλλοντικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και ηθικούς παράγοντες μπορεί να επηρεάσει πρακτικές σε επιχειρήσεις και οργανισμούς άλλων τομέων.

(European Commission 2001)

Αντίστοιχα κείμενα αρχών έχουν εκδοθεί από το UNEP, την IUCN την UNESCO καθώς και από επιχειρηματικούς συνδέσμους της τουριστικής βιομηχανίας.

3. Επιπτώσεις του τουρισμού

3.1 Το προφίλ των επισκεπτών σε προστατευόμενες περιοχές

Οι επιπτώσεις του τουρισμού, εξαρτώνται άμεσα από τα γνωρίσματα της περιοχής που δέχεται το τουριστικό φορτίο, καθώς και από τον αριθμό και τη συμπεριφορά των επισκεπτών (Ceballos 1996). Τα περισσότερα προβλήματα συνδέονται με περιπτώσεις μεγάλου αριθμού επισκεπτών, και υπερεκμετάλλευσης του πόλου έλξης (συνήθως μίας φυσικής περιοχής).

Η κατηγοριοποίηση των επισκεπτών προστατευόμενων φυσικών περιοχών, βασίζεται στην πληροφόρηση που αυτοί έχουν για τις εν λόγω περιοχές, καθώς και στη στάση που έχουν γενικά απέναντι σε θέματα προστασίας φυσικού περιβάλλοντος.

Η διεθνής βιβλιογραφία παρέχει μερικά παραδείγματα του προφίλ των επισκεπτών σε προστατευόμενες περιοχές χωρίς όμως ιδιαίτερα ποσοτικά στοιχεία (π.χ. Smith 1992, De Meyer 1998). Κοινή παραδοχή σχεδόν όλων των εργασιών είναι ότι οι επισκέπτες σε προστατευόμενες περιοχές πρέπει να διακρίνονται σε αυτούς που επισκέπτονται συνειδητά και επί τούτου τις περιοχές και σε αυτούς που «έτυχε» να επισκεφθούν μια προστατευόμενη περιοχή χωρίς να έχουν σχεδιάσει κάποιο ταξίδι στην περιοχή.

Η δεύτερη κατηγορία δεν παρουσιάζει συγκεκριμένο προφίλ και αποτελείται από άτομα που γενικά χαρακτηρίζονται ως «το ευρύ κοινό». Η συμπεριφορά τους στην προστατευόμενη περιοχή επηρεάζεται αποφασιστικά από την πληροφόρηση που θα τους παρασχεθεί κατά την επίσκεψή τους. Συνήθως δεν αφιερώνουν μεγάλο χρόνο του ταξιδιού τους στην επίσκεψη της προστατευόμενης περιοχής. Αποφασιστικό παράγοντα επίσης για τη συμπεριφορά τους παίζει και η επίσκεψη στην περιοχή με συγγενικά τους ή φιλικά τους άτομα. Επισκέπτες που ταξιδεύουν με φίλους ή συγγενείς δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον και ενδέχεται να αφιερώσουν αρκετό χρόνο από την επίσκεψή τους για να πληροφορηθούν για τις ανάγκες διατήρησης της προστατευόμενης περιοχής.

Οι ταξιδιώτες οι οποίοι επισκέπτονται συνειδητά μια προστατευόμενη περιοχή ανήκουν συνήθως σε ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης. Ανήκουν σε ηλικίες 40-55 ετών και γενικά προτιμούν ταξίδια με διάρκεια μεγαλύτερη των 8 ημερών. Πολλές φορές

είναι περισσότερο πληροφορημένοι για τα οικολογικά γνωρίσματα της προστατευόμενης περιοχής, από ότι οι ίδιοι οι ξεναγοί στις προστατευόμενες περιοχές. Είναι απαιτητικοί επισκέπτες και δεν διστάζουν να καταγγείλουν περιπτώσεις όπου η διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής δεν γίνεται με τον ενδεδειγμένο τρόπο. Συμμετέχουν ενεργά σε προγράμματα διατήρησης των περιοχών παρέχοντας χρηματική βοήθεια ή εθελοντική εργασία.

Οι επισκέπτες της κατηγορίας αυτής αποτελούν εν δυνάμει σπουδαίους συμμάχους των τοπικών προσπαθειών διατήρησης των προστατευόμενων περιοχών. Σε πολλές περιπτώσεις διαθέτουν κοινωνική θέση «κύρους» και πρωτοστατούν σε ενέργειες που έχουν ως σκοπό να ασκήσουν πίεση σε εθνικούς και διεθνείς θεσμικούς φορείς αρμόδιους για τη διατήρηση των προστατευόμενων περιοχών.

3.2 Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες σε προστατευόμενες περιοχές-αποδέκτες τουριστικού φορτίου

Οι προστατευόμενες περιοχές βρίσκονται, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, σε γεωγραφικές περιοχές οι οποίες παρουσιάζουν έντονο αναπτυξιακό έλλειμμα. Δεν θα πρέπει να θεωρείται τυχαίο ότι το φυσικό περιβάλλον στις περιοχές αυτές είναι αξιόλογο. Η απουσία υποδομών και η μικρή οικονομική ανάπτυξη στις περιοχές αυτές συντέιναν στον περιορισμό των επιπτώσεων στο περιβάλλον. Το αναπτυξιακό έλλειμμα όμως διογκώθηκε κατά τις δεκαετίες του 70' και του 80' και προκάλεσε οικονομικό μαρασμό στις τοπικές κοινωνίες. Βέβαια οι κάτοικοι των περιοχών αυτών συμμετείχαν αρκετές φορές στη δημιουργία του αρνητικού οικονομικού περιβάλλοντος καθώς δεν επένδυσαν σε κατευθύνσεις εκσυγχρονισμού παραδοσιακών ασχολιών τους, όπως για παράδειγμα η γεωργία.

Στις κοινωνίες αυτές υπάρχει έντονο το αίσθημα ενός ιδιαίτερου κοινωνικού αποκλεισμού, πολλές φορές μεγαλύτερο από τον πραγματικά υφιστάμενο γεωγραφικό αποκλεισμό λόγω απουσίας υποδομών που τις συνδέουν με περιφερειακά οικονομικά κέντρα.

Τα αισθήματα κοινωνικού αποκλεισμού μετατρέπονται αρκετές φορές σε αισθήματα απογοήτευσης και άρνησης ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης που εφαρμόστηκαν στις εν λόγω περιοχές δεν απέδωσαν τα

αναμενόμενα. Το γεγονός αυτό προκαλεί και καχυποψία στις τοπικές κοινωνίες όταν αναπτυξιακοί φορείς προτείνουν νέα έργα περιφερειακής ανάπτυξης.

Ο τουρισμός εκλαμβάνεται από τις κοινωνίες των προστατευόμενων περιοχών ως άρμα το οποίο θα τις οδηγήσει στον πολυπόθητο δρόμο της οικονομικής ανάπτυξης. Τις περισσότερες φορές η βαρύτητα του τουρισμού υπερεκτιμάται και απομυθοποιείται στα μάτια των τοπικών κοινωνιών μόνο εφόσον εφαρμοσθούν συγκεκριμένες δράσεις τουριστικής ανάπτυξης. Οι ενδεδειγμένες δράσεις τουριστικής ανάπτυξης σε προστατευόμενες περιοχές είναι συνήθως μικρής κλίμακας και δεν αποδίδουν τα κακώς προσδοκώμενα εισοδηματικά οφέλη. Στις περιπτώσεις αυτές η ανάγκη της εκ των προτέρων ενημέρωσης είναι προφανής.

Μία δεύτερη κατηγορία προστατευόμενων περιοχών αποδεκτών τουριστικού φορτίου είναι αυτή όπου ο τουρισμός αποτελεί την κύρια μορφή οικονομικής δραστηριότητας. Στις περιοχές αυτές τίθεται θέμα ελέγχου και αναδιοργάνωσης της τουριστικής ανάπτυξης. Οι τοπικές κοινωνίες στις περιπτώσεις αυτές θεωρούν τα μέτρα διατήρησης της φύσης ως οικονομική τροχοπέδη και αναπτύσσουν πρακτικές άμυνας (και ενίοτε επίθεσης) στα προτεινόμενα σχέδια διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών.

Οι μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται στις προστατευόμενες περιοχές ανάλογα με το βαθμό τουριστικής ανάπτυξής τους παρουσιάζονται στην ενότητα 5.3.

3.3 Επιπτώσεις στα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος

Σε σχέση με τις επιδράσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον πρέπει κατ' αρχάς να αναφερθεί ότι τις περισσότερες φορές η άμεση σύνδεση του τουρισμού με άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας καθιστά δύσκολη την απόδοση συγκεκριμένου μεριδίου ευθύνης στον τουρισμό. Τη δυσκολία αυτή επιτείνει και το γεγονός ότι πολλές από τις επιπτώσεις οφείλονται και στις δραστηριότητες των κατοίκων των προστατευόμενων περιοχών και όχι μόνο των τουριστών. Οι επιπτώσεις οφείλονται ουσιαστικά στον άναρχο και χωρίς ολοκληρωμένο σχεδιασμό τρόπο της τουριστικής ανάπτυξης και λιγότερο σε αυτή καθεαυτή την τουριστική ανάπτυξη. Η ένταση των επιπτώσεων ποικίλλει από τόπο σε τόπο και συνδέεται άμεσα με την άνιση χρονική και χωρική κατανομή του τουριστικού φορτίου.

Οι κυριότερες επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον είναι (Ceballos 1996, Roe et al 1997, Ντάφης 1999, Γεράκης 2001, Κοκκώσης και Τσάρτας 2001):

- ❖ Οι βλαπτικές αλλαγές χρήσεων γης.
- ❖ Η μείωση του πληθυσμού σπανίων ειδών
- ❖ Η ρύπανση των υδάτων ιδιαίτερα σε κλειστούς κόλπους και μυχούς, αλλά και του εδάφους και των υπόγειων υδροφορέων.
- ❖ Η υποβάθμιση των παράκτιων οικοσυστημάτων και των υγροτόπων.
- ❖ Η καταστροφή της δομής και της λειτουργίας των δασικών οικοσυστημάτων λόγω αυξημένων πυρκαγιών σε δάση που γειτνιάζουν με δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς.

Εκτός από τις επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον ο τουρισμός προκαλεί και μια σειρά επιπτώσεων στο αστικό περιβάλλον οι οποίες συνδέονται με την άναρχη χωροταξική ανάπτυξη των τουριστικών προορισμών ή και την ολοκληρωτική μετατροπή οικιστικών συνόλων σε αποκλειστικούς χώρους παροχής τουριστικών υπηρεσιών.

3.4 Επιπτώσεις στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον

Οι επιπτώσεις του τουρισμού στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον εξαρτώνται άμεσα από τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες των περιοχών αποδεκτών του τουριστικού φορτίου οι οποίες παρουσιάσθηκαν στην ενότητα 3.2. Τα στοιχεία τα οποία διαφοροποιούν τον βαθμό των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων είναι (Wunder 2000):

- ❖ Το μέγεθος και η διανομή του εισοδήματος το οποίο εισρέει στον τουριστικό προορισμό.
- ❖ Η διαφοροποίηση των τοπικών κοινωνιών από τους εισερχόμενους τουρίστες, με βάση οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές παραμέτρους.
- ❖ Η προδιάθεση των τοπικών κοινωνιών σε φαινόμενα αλλαγής, η οποία είναι άμεση συνάρτηση του επιπέδου εκπαίδευσής τους.

Οι κυριότερες επιπτώσεις του τουρισμού στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον είναι (Ντάφης 1999, Wunder 2000):

- ❖ Η εξαφάνιση παραδοσιακών επαγγελμάτων και η υποκατάστασή τους με τουριστικά επαγγέλματα.
- ❖ Οι δυσμενείς αλλαγές στα καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα
- ❖ Η αστικοποίηση των κοινωνικών γνωρισμάτων των τουριστικών περιοχών

Οι αλλαγές στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον των τουριστικών περιοχών είναι σταδιακές. Η αναγνώριση σταδίων συνδέεται από πολλούς ερευνητές με τον κύκλο ζωής του τουριστικού προϊόντος σε μία περιοχή, και ενδέχεται να είναι πλήρης ή μερική (Τσάρτας 2001).

Πλαίσιο 5. Η περίπτωση της Ζακύνθου

Το νησί της Ζακύνθου δέχεται ετησίως περίπου 230.000 αλλοδαπούς τουρίστες. Το 45% (περίπου 103.000 άτομα) των τουριστών διαμένει στην περιοχή του κόλπου του Λαγανά. Στην περιοχή του Λαγανά διαμένουν μόνιμα 5.000 κάτοικοι. Η περιοχή είναι τόπος αναπαραγωγής της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta*. Οι έως σήμερα επιπτώσεις του τουρισμού στο καθεστώς διατήρησης του είδους είναι μεγάλες (Spyropoulou and Dimopoulos 1999): ο θόρυβος και τα φώτα στις παραλίες εμποδίζουν τις χελώνες να αναπαραχθούν και αποπροσανατολίζουν τα νεογνά στο μικρό αλλά κρίσιμο πρώτο ταξίδι τους από τη φωλιά προς τη θάλασσα. Η κίνηση των οχημάτων στις παραλίες καταστρέφει τις φωλιές. Οι άναρχα τοποθετημένες ομπρέλες και ξαπλώστρες εμποδίζουν τις χελώνες, ενώ τα απορρίμματα στο θαλάσσιο χώρο (πλαστικές σακούλες) τις απειλούν με πνιγμό.

Ο κόλπος του Λαγανά αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα άναρχης τουριστικής ανάπτυξης με σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Η εφαρμογή μέτρων αειφορικού τουρισμού είναι επιτακτική, η αναγκαιότητα έχει αναγνωρισθεί από τους φορείς της δημόσιας διοίκησης και έχει αρχίσει να υλοποιείται με αργά βήματα.

Πλαίσιο 6. Το φοινικόδασος του Βάι

Το Φοινικόδασος του Βάι αποτελεί μοναδική φυσική κληρονομιά, όχι μόνο σε εθνικό επίπεδο, αλλά και σε ευρωπαϊκό. Βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της Κρήτης. Καλύπτει περίπου 250 στρέμματα στο χαμηλότερο τμήμα της λεκάνης απορροής και εκτείνεται έως την παραλία του Βάι. Αποτελείται από φοίνικες του Θεόφραστου (*Phoenix theophrasti*) και για τον λόγο αυτό είναι μοναδικό στην Κρήτη και σε όλη την Ευρώπη.

Λόγω της σπουδαιότητάς του, το φοινικόδασος αποτελεί τύπο οικοτόπου προτεραιότητας, σύμφωνα με το παράρτημα I της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ «για την προστασία των τύπων οικοτόπων και των ειδών της άγριας πανίδας και της αυτοφυούς χλωρίδας». Ακόμη, προστατεύεται από την Ελληνική Νομοθεσία ως Αισθητικό Δάσος και από διάφορες διεθνείς συμβάσεις και κοινοτικές οδηγίες.

Το φοινικόδασος του Βάι είναι ένας από τους σπουδαιότερους πόλους τουρισμού στην Κρήτη και το επισκέπτονται χιλιάδες τουρίστες (γύρω στους 200.000 ετησίως). Ωστόσο, η απουσία χωροταξικού σχεδιασμού των υποδομών και των χρήσεων έχει οδηγήσει σε υποβάθμιση της ποιότητας του τοπίου. Η πίεση του τουρισμού είναι μεγάλη και απειλεί την οικολογική και αισθητική αξία του. Τις επιπτώσεις του τουρισμού αντιμετωπίζει το έργο LIFE-Φύση «Μέτρα Διατήρησης για το Φοινικόδασος του Βάι» μέσω των μέτρων ρύθμισης των τουριστικών δραστηριοτήτων, για να μειωθεί η πίεση που υφίσταται το φοινικόδασος. Στα πλαίσια αυτά, προτάθηκαν αλλαγές στη χωροθέτηση των υποδομών, των χρήσεων γης και των λειτουργιών, και εφαρμόστηκαν δράσεις πρώτης προτεραιότητας με τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και των αρμόδιων υπηρεσιών.

Τσιαούση 2002

4. Οι Μέτοχοι (Stakeholders)

Η διερεύνηση των προσδοκιών, των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων των μετόχων παίζει καθοριστικό ρόλο στην προσπάθεια παρουσίασης του πλαισίου το οποίο διέπει την άσκηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Πριν την ανάλυση του ρόλου κάθε μετόχου κρίνεται απαραίτητο να δοθεί ο ορισμός της έννοιας «μέτοχος», η οποία χρησιμοποιείται για να αποδοθεί ο αγγλικός όρος stakeholder. Ως μέτοχος θεωρείται κάθε «φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο έχει άμεσο ή έμμεσο, υλικό ή άυλο συμφέρον σε μία περιοχή». Το σημείο το οποίο διαφοροποιεί του μετόχους από τους «ενδιαφερομένους φορείς» (έννοια η οποία χρησιμοποιείται πολλές φορές σε αντίστοιχα κείμενα), έγκειται στον όρο «συμφέρον». Όσον αφορά τον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές, ο μέτοχος είναι κάποιος ο οποίος έχει προσδοκίες σχετιζόμενες είτε με την προστατευόμενη περιοχή είτε με τον τουρισμό. Υπό το πρίσμα αυτό ο μέτοχος επιδιώκει να λάβει μέρος στις διαδικασίες λήψης απόφασης και να επηρεάσει κατά το δοκούν τις αποφάσεις αυτές. Τα κίνητρα των μετόχων αναζητούνται στις προσδοκίες τους, ενώ, ο βαθμός επίδρασής τους στις τελικές αποφάσεις είναι άμεση συνάρτηση της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής δύναμης την οποία διαθέτουν.

Στη συνέχεια του κειμένου παρουσιάζονται οι κυριότερες ομάδες μετόχων οι οποίες σχετίζονται με τον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές. Η παρουσίαση δεν είναι εξαντλητική όσον αφορά στις ομάδες των μετόχων καθώς δεν αναφέρονται μέτοχοι οι οποίοι έχουν σχετικά μικρή επίδραση στις αποφάσεις που αφορούν τον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές. Μιλώντας με όρους στατιστικής, και δεχόμενοι ότι οι μέτοχοι εκφράζουν μια συγκεκριμένη κατηγορία διακύμανσης του φαινομένου «τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές», μπορεί να υποστηριχθεί, σχετικά αυθαίρετα, ότι εξετάζεται ένα 90% της διακύμανσης αυτής. Για κάθε ομάδα μετόχων παρουσιάζεται ο ρόλος τους, οι προσδοκίες τους, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους.

4.1 Χρήστες

Ως χρήστες ορίζουμε όλους τους επισκέπτες μιας προστατευόμενης περιοχής, οι οποίοι έχουν ως κύριο κίνητρο της επίσκεψής τους την αναψυχή. Τουρίστες, ταξιδιώτες, οικοπεριηγητές καθώς και απλοί περαστικοί οι οποίοι θα επισκεφθούν,

ίσως και εκτός προγράμματος, μία προστατευόμενη περιοχή για να απολαύσουν τη φύση είναι μερικοί από τους χρήστες. Χωρίς να χάνεται η έννοια του όρου αναφέρονται στο υπόλοιπο κείμενο ως επισκέπτες.

Οι επισκέπτες μιας προστατευόμενης περιοχής έχουν ένα ελάχιστο προσδοκίων από την επίσκεψή τους. Οι προσδοκίες αυτές περιληπτικά είναι:

- ❖ Η λήψη «χρησιμότητας» μέσα από την επίσκεψή τους. Η αντίληψη της χρησιμότητας διαφέρει από επισκέπτη σε επισκέπτη και μπορεί να ποικίλει από την απλή ξεκούραση έως την πλήρη επιστημονική ενημέρωση για ένα είδος φυτού ή ζώου της περιοχής.
- ❖ Η απόλαυση μιας αδιατάρακτης κατά το δυνατόν φύσης μέσα σε ένα ευρύτερο χώρο (υπδομές κλπ.) ο οποίος να βρίσκεται σε αρμονία με την κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος.
- ❖ Η ενημέρωσή τους για τα στοιχεία τα οποία καθιστούν την περιοχή προστατευόμενη, καθώς και για τις ανάγκες διατήρησης της περιοχής.

Για να μπορέσουν οι επισκέπτες μιας προστατευόμενης περιοχής αφενός να προσλάβουν τη μέγιστη δυνατή χρησιμότητα και αφετέρου να συμβάλλουν στις προσπάθειες διατήρησης της προστατευόμενης περιοχής πρέπει να αποδέχονται μία σειρά υποχρεώσεων οι οποίες ενδεικτικά είναι:

- ❖ Να κινούνται μέσα στα όρια της προστατευόμενης περιοχής σύμφωνα με τους περιορισμούς που θέτουν τα σχέδια διαχείρισης επισκεπτών.
- ❖ Να σέβονται την παρουσία του τοπικού πληθυσμού και να λειτουργούν κάτω από τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες της περιοχής.
- ❖ Να μην ασκούν δραστηριότητες οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο το καθεστώς διατήρησης της περιοχής (π.χ. άναμμα φωτιάς μέσα σε δάσος).

Παράλληλα, και εφόσον τηρούνται οι υποχρεώσεις, οι επισκέπτες έχουν δικαιώματα στην περιοχή τα οποία είναι:

- ❖ Οι παρεχόμενες υπηρεσίες πρέπει να έχουν συγκεκριμένο επίπεδο ποιότητας το οποίο καθορίζεται από τους ελάχιστους όρους άνετης και ασφαλούς παραμονής σε μια περιοχή και από τις ανάγκες διατήρησης της περιοχής. Είναι λογικό ο επισκέπτης να απαιτεί καθαρούς χώρους, αλλά θα ήταν υπερβολικό να αναζητεί σε μία προστατευόμενη περιοχή

καταλύματα τα οποία παρέχουν ανέσεις παρεχόμενες συνήθως σε συνθήκες αστικού περιβάλλοντος. Η έννοια της κλίμακας είναι αυτή που θα καθορίσει τη μορφή και το είδος των υπηρεσιών.

- ❖ Τα προσφερόμενα τοπικά προϊόντα πρέπει να είναι πραγματικά τοπικά, παρασκευαζόμενα για όλους και όχι «για τους τουρίστες».
- ❖ Οι επισκέπτες πρέπει να μπορούν να εκφράζουν διαμαρτυρίες σε περίπτωση όπου οι φορείς παροχής προϊόντων και υπηρεσιών δεν σέβονται τους κανόνες διατήρησης των προστατευόμενων περιοχών. Πρέπει σε επόμενο στάδιο να αποζημιώνονται σε περίπτωση που η οποιαδήποτε κακή παροχή προϊόντος ή υπηρεσίας έγινε εσκεμμένα.

Οι προηγούμενες προσδοκίες, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις συνθέτουν το ελάχιστο επίπεδο το οποίο καθορίζει τον ρόλο των επισκεπτών προστατευόμενων περιοχών. Είναι δυνατόν να αναγνωρισθούν και άλλες προσδοκίες, δικαιώματα ή υποχρεώσεις, σε κάθε περίπτωση όμως τα προαναφερθέντα είναι αναγκαία για να αποτελέσουν οι επισκέπτες μετόχους οι οποίοι μπορούν να συμβάλλουν θετικά στις προσπάθειες επιτυχούς άσκησης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές

4.2 Τουριστικοί πράκτορες

Οι τουριστικοί πράκτορες αποτελούν κρίσιμο μέτοχο στο πλαίσιο άσκησης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Η κρισιμότητα του ρόλου τους έγκειται στο γεγονός ότι διακινούν τεράστιο όγκο του εισερχόμενου τουρισμού σε χώρες όπως η Ελλάδα. Έτσι αφενός έχουν ισχυρή διαπραγματευτική δύναμη στα «κλεισίματα τιμών» και αφετέρου μπορούν να ασκήσουν ισχυρή πίεση στους τελικούς φορείς παροχής τουριστικών υπηρεσιών σε προστατευόμενες περιοχές, με σκοπό την, εκ μέρους των δεύτερων, συμμόρφωσή τους προς ισχυρά περιβαλλοντικά πρότυπα. Το παράδειγμα μεγάλου τουριστικού πράκτορα ο οποίος απαιτεί από τα συνεργαζόμενα με αυτόν ξενοδοχεία να υιοθετούν όρους περιβαλλοντικής διαχείρισης είναι χαρακτηριστικό για αρκετές περιοχές της Ελλάδας και ιδιαίτερα της Κρήτης. Πολλές φορές όμως οι τουριστικοί πράκτορες, ακόμα και εν αγνοία τους, διοχετεύουν τεράστιο αριθμό επισκεπτών σε προορισμούς οι οποίοι στηρίζουν τη φήμη τους σε προστατευόμενες περιοχές, μη γνωρίζοντας τη σημασία τους και τις ανάγκες διατήρησης της φύσης. Μπορεί λοιπόν να γίνουν εκούσια ή

ακούσια, φορείς έντασης των περιβαλλοντικών πιέσεων σε ευαίσθητα οικοσυστήματα.

Οι προσδοκίες οι οποίες οδηγούν τους τουριστικούς πράκτορες να ασχοληθούν με την παροχή τουριστικών υπηρεσιών σε προστατευόμενες περιοχές είναι περιληπτικά:

- ❖ Η επίτευξη κέρδους
- ❖ Η δημιουργία περιβαλλοντικής εικόνας της εταιρείας τους η οποία αποτελεί ισχυρό στοιχείο της προβολής μιας επιχείρησης.
- ❖ Η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος το οποίο προσφέρουν και ως εκ τούτου η δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στην αγορά.

Οι υποχρεώσεις των τουριστικών πρακτόρων όταν προσφέρουν τουριστικά πακέτα σε προστατευόμενες περιοχές είναι:

- ❖ Η παροχή υπηρεσιών συμβατών με τις ανάγκες διατήρησης της φύσης και όχι τέτοιων που ενδέχεται να οδηγήσουν σε υποβάθμιση το φυσικό περιβάλλον.
- ❖ Η πλήρης και ειλικρινής περιγραφή του πακέτου το οποίο προσφέρουν με σαφείς αναφορές στα γνωρίσματα του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής
- ❖ Ο υπολογισμός της γνώμης των πελατών τους για τουριστικά πακέτα τα οποία θα περιλαμβάνουν εναλλακτικές προτάσεις οι οποίες καλύπτουν τις ανάγκες που σχετίζονται με την επίσκεψη της προστατευόμενης περιοχής.

Κατ' αναλογία με τους επισκέπτες μιας προστατευόμενης περιοχής, οι τουριστικοί πράκτορες έχουν συγκεκριμένα δικαιώματα τα οποία είναι:

- ❖ Το δικαίωμα της ενημέρωσης για το θεσμικό και διαχειριστικό πλαίσιο το οποίο ισχύει στις προστατευόμενες περιοχές. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι το δικαίωμα στην ενημέρωση είναι υποχρέωση των τουριστικών πρακτόρων, θα πρέπει να υπολογίσει όμως ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι τουριστικοί πράκτορες εδρεύουν σε ξένες χώρες και έχουν ελάχιστη γνώση του θεσμικού πλαισίου που ισχύει για τις προστατευόμενες περιοχές στις χώρες στις οποίες διακινούν επισκέπτες. Επιπλέον δεν είναι υποχρεωμένοι να γνωρίζουν τις τοπικές συνθήκες κάθε περιοχής καθώς η ευθύνη τους «τελειώνει» τη στιγμή όπου ο επισκέπτης

αφίκνεται σε μία περιοχή και απευθύνεται σε έναν τοπικό φορέα παροχής τουριστικών υπηρεσιών.

- ❖ Το δικαίωμα συμμετοχής σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων οι οποίες καθορίζουν τους όρους άσκησης τουριστικής δραστηριότητας σε προστατευόμενες περιοχές.

Οι τουριστικοί πράκτορες γίνονται αρκετές φορές αντιληπτοί ως οι «διάφανοι» (transparent) μέτοχοι, καθώς η δράση τους αναφέρεται σε αφαιρετικά επίπεδα, και ως εκ τούτου η κρισιμότητα της συμμετοχής τους στο πλαίσιο άσκησης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές παραγνωρίζεται. Η ενδεδειγμένη όμως χρήση της ισχυρής διαπραγματευτικής τους δύναμης μπορεί να δράσει θετικά στις προσπάθειες άσκησης τουριστικών δραστηριοτήτων που συμβάλλουν στη διατήρηση της φύσης. Όπως εύστοχα ανέφερε σε διεθνές συνέδριο ο διευθυντής περιβάλλοντος μεγάλου τουριστικού πρακτορείου «ο τουρισμός μπορεί να γίνει ο μεγαλύτερος χρηματοδότης της διατήρησης της φύσης». Η θέση αυτή, χωρίς να εξετάζει κανείς τους λόγους οι οποίοι την επέβαλαν, μπορεί να γίνει πραγματικό όπλο για τη διατήρηση της φύσης.

4.3 Τελικοί προμηθευτές τουριστικών υπηρεσιών

Οι τελικοί προμηθευτές τουριστικών υπηρεσιών είναι όλοι όσοι παρέχουν το τελικό τουριστικό προϊόν σε επισκέπτες προστατευόμενων περιοχών. Μπορεί να είναι οι ξενοδόχοι, οι εστιατορές, οι υπάλληλοι γραφείων ενοικιάσεων αυτοκινήτων, οι ξεναγοί, ακόμα και οι υπαίθριοι πωλητές νερού και αναψυκτικών. Όλοι έχουν ένα κοινό γνώρισμα, βρίσκονται σε άμεση και καθημερινή επαφή με τους επισκέπτες των προστατευόμενων περιοχών. Είναι κατά μεγάλο μέρος οι σπουδαιότεροι διαμορφωτές της κοινής γνώμης των επισκεπτών και οι άμεσα υπεύθυνοι για την επιτυχία ή αποτυχία του εγχειρήματος άσκησης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές.

Οι προσδοκίες τους συνδέονται άμεσα με την ικανοποίηση του επισκέπτη και είναι περιληπτικά οι επόμενες:

- ❖ Η επίτευξη κέρδους (κοινό γνώρισμα κάθε επιχειρηματικής δραστηριότητας, αναφέρεται όμως πάλι για λόγους αρχής)

- ❖ Η χρήση του φυσικού περιβάλλοντος ως διαφημιστικού μέσου της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας.

Το γεγονός ότι οι τελικοί προμηθευτές τουριστικών προϊόντων βρίσκονται σε άμεση επαφή με τους επισκέπτες των προστατευόμενων περιοχών δημιουργεί αυξημένες υποχρεώσεις οι οποίες αφενός σχετίζονται με τα δικαιώματα των επισκεπτών (και ως εκ τούτου δεν αναφέρονται, καθώς αναφέρθηκαν στην παράγραφο 4.1) και αφετέρου με τις υποχρεώσεις τους έναντι της προστατευόμενης περιοχής. Είναι οι εξής:

- ❖ Ασκούν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες με τρόπο ώστε να μην υποβαθμίζουν το φυσικό περιβάλλον, να σέβονται την τοπική κοινωνία και την πολιτιστική κληρονομιά.
- ❖ Συμβάλλουν οικονομικά στα έργα διατήρησης της φύσης, εφόσον με αυτόν τον τρόπο επενδύουν σε τμήμα του τουριστικού προϊόντος το οποίο διαχειρίζονται.
- ❖ Δέχονται ότι η επίτευξη κέρδους από τον τουρισμό είναι επιθυμητή μόνο εφόσον ικανοποιούνται οι ανάγκες διατήρησης της φύσης. Δέχονται με άλλα λόγια μειωμένο κέρδος όταν αυτό είναι αναγκαίο για την προστασία της περιοχής (π.χ μείωση αριθμού επισκεπτών).

Η τήρηση των υποχρεώσεων αυτών επιτρέπει στους τελικούς φορείς τουριστικών υπηρεσιών να έχουν συγκεκριμένα δικαιώματα τα οποία είναι:

- ❖ Η παροχή αντισταθμιστικών ωφελειών σε περιπτώσεις όπου οι ανάγκες διατήρησης επηρεάζουν το καθεστώς ανταγωνισμού στην αγορά και οδηγούν σε απώλεια εισοδήματος.
- ❖ Η παροχή ευκαιριών για εκπαίδευση σε θέματα διαχείρισης των επισκεπτών σε προστατευόμενες περιοχές.
- ❖ Η άμεση συμμετοχή τους στις διαδικασίες κατάρτισης των σχεδίων διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών.

Οι τελικοί φορείς παροχής τουριστικών υπηρεσιών σε προστατευόμενες περιοχές είναι στην πλειονότητα των περιπτώσεων κάτοικοι των περιοχών αυτών. Η συμμετοχή τους λοιπόν είναι προαπαιτούμενο για την επιτυχή άσκηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Η ενδεχόμενη άγνοιά τους για τις ανάγκες διατήρησης θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με ενημέρωση και εκπαίδευση. Σε

περίπτωση βέβαια όπου παρά την ενημέρωσή τους προκαλούν ηθελημένα βλάβες στο φυσικό περιβάλλον θα πρέπει να λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα τα οποία μπορεί και πρέπει να έχουν και διοικητική φύση.

4.4 Φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών

Οι φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών έχουν την κύρια ευθύνη σχεδιασμού και υλοποίησης δράσεων στις εν λόγω περιοχές. Καθώς ο τουρισμός έχει αναγνωρισθεί ως ένα από τα κύρια μέσα χρηματοδότησης της λειτουργίας των φορέων διαχείρισης, ο ρόλος τους στην ανάπτυξη του τουρισμού είναι καθοριστικός.

Οι προσδοκίες των φορέων διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών είναι:

- ❖ Η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικών με την ανάπτυξη του τουρισμού.
- ❖ Η επίτευξη χρηματικών ωφελειών οι οποίες θα χρηματοδοτήσουν μέρος της λειτουργίας τους.

Οι υποχρεώσεις τους συνδέονται με τον καθοριστικό ρόλο τον οποίο επιθυμούν να αποκτήσουν και είναι:

- ❖ Η εκ μέρους τους ανάληψη της εύθυνης του σχεδιασμού του τουρισμού στην προστατευόμενη περιοχή, σε περίπτωση που δεν υπάρχει φορέας που ασχολείται αποκλειστικά και ολοκληρωμένα με το θέμα του τουρισμού στην περιοχή.
- ❖ Η παροχή εμπράκτων εγγυήσεων που να διασφαλίζουν τη συμμετοχή όλων των μετόχων στη διαδικασία σχεδιασμού.

Η τήρηση των υποχρεώσεων αυτών επιτρέπει στους φορείς διαχείρισης να έχουν συγκεκριμένα δικαιώματα τα οποία είναι:

- ❖ Η απαίτησή τους τα σχέδια ανάπτυξης του τουρισμού να συνάδουν με τα σχέδια διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής.
- ❖ Το δικαίωμα τους να ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα, να είναι δυνητικά με άλλα λόγια και τελικοί προμηθευτές τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών .

4.5 Περιβαλλοντικοί οργανισμοί

Ως περιβαλλοντικοί οργανισμοί θεωρούνται για τις ανάγκες του κειμένου αυτού όλοι οι οργανισμοί οι οποίοι έχουν ως σκοπό και ως κύριο αντικείμενο δραστηριότητας ταυτόχρονα, τη διατήρηση στοιχείων ή του συνόλου του φυσικού περιβάλλοντος και τη συμβολή τους στην αειφόρο ανάπτυξη. Περιβαλλοντικοί οργανισμοί με αυτή τη λογική θεωρούνται οι μη κρατικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, τα ερευνητικά κέντρα και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα τα οποία ασχολούνται με την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και οι τοπικές οικολογικές οργανώσεις σε προστατευόμενες περιοχές. Η ανομοιογένεια των περιβαλλοντικών οργανισμών κάνει δύσκολη την αποτύπωση των προσδοκιών τους, των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων τους. Στις επόμενες παραγράφους παρουσιάζονται στοιχεία τα οποία καθορίζουν τον ρόλο όλων των περιβαλλοντικών οργανισμών όπως αναφέρθηκαν πρωτότερα.

Οι κύριες προσδοκίες των περιβαλλοντικών οργανισμών είναι:

- ❖ Η επίτευξη όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερου ή μεγαλύτερου καθεστώτος προστασίας σε περιοχές διατήρησης της φύσης.
- ❖ Η άμεση συμμετοχή τους στον σχεδιασμό και ενίοτε στην υλοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές.
- ❖ Η προαγωγή της επιστημονικής γνώσης σε θέματα που αφορούν τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές.

Οι υποχρεώσεις τους συνδέονται με τον ρυθμιστικό ρόλο τον οποίο επιθυμούν να αποκτήσουν και είναι:

- ❖ Η κατανόηση εκ μέρους τους ότι ο τουρισμός είναι κατά κύριο λόγο επιχειρηματική δραστηριότητα και άρα συνδέεται με την επίτευξη κέρδους.
- ❖ Η διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας έτσι ώστε οι προτάσεις τους να είναι τεκμηριωμένες και να μην απηχούν προσωπικές απόψεις.

Τα δικαιώματα των περιβαλλοντικών οργανισμών αποτελούν θέμα το οποίο προβληματίζει το κοινωνικό σύνολο. Τα όρια μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων τους δημιουργούν ένα επίπεδο έντονων συζητήσεων σε διεθνή κλίμακα, μπορούν όμως να περιγραφούν με βάση τα ακόλουθα:

- ❖ Το δικαίωμά τους να έχουν την κύρια ευθύνη ενημέρωσης των άλλων μετόχων σε θέματα που αφορούν τις ανάγκες διατήρησης της φύσης, τουλάχιστον σε επίπεδο σχεδιασμού της ενημέρωσης.
- ❖ Το δικαίωμά τους να προσβάλλουν με ένδικα μέσα αποφάσεις οι οποίες δεν συνάδουν με τη διατήρηση της φύσης.
- ❖ Το δικαίωμά τους να αποζημιώνονται για τις υπηρεσίες τις οποίες παρέχουν στους άλλους μετόχους.

Ο αναγνώστης ίσως παρατηρήσει ότι δεν αναφέρθηκαν δύο βασικές κατηγορίες μετόχων. Η διοίκηση (κεντρική και τοπική) και οι κάτοικοι των προστατευόμενων περιοχών. Ως προς τη διοίκηση ο κύριος ρόλος της είναι να παρέχει το κατάλληλο θεσμικό και διαχειριστικό πλαίσιο το οποίο διέπει την άσκηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Αναφορά σε αυτό το θέμα έγινε στο κεφάλαιο 1 και έτσι οι προσδοκίες και υποχρεώσεις της διοίκησης πρέπει να αναζητηθούν μέσω της ικανότητάς της να σχεδιάσει και να εφαρμόσει ένα κατάλληλο θεσμικό και διαχειριστικό πλαίσιο. Οι τοπικοί κάτοικοι των προστατευόμενων περιοχών αποτελούν βέβαια βασικό μέτοχο, η περιγραφή όμως του ρόλου τους γίνεται στο υποκεφάλαιο 5.4.1 όπου παρουσιάζεται η διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού.

Οι προσδοκίες, οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των μετόχων που αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο αυτό σίγουρα μπορούν να επεκταθούν και να φτάσουν σε χαμηλότερο επίπεδο ανάλυσης. Σκοπός δεν είναι, όπως προαναφέρθηκε, η εξαντλητική παρουσίαση όλων των μετόχων, αλλά η αποσαφήνιση των κύριων γνωρισμάτων τους και η οριοθέτηση του ρόλου τους. Κυρίως η αποσαφήνιση του ρόλου τους πρέπει να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός *modus vivendi* το οποίο θα συμβάλλει στον αποδοτικό διάλογο μεταξύ τους.

Πλαίσιο 7. Η πρωτοβουλία “*Tour Operators Initiative for Sustainable Tourism Development - TOI*”

Η πρωτοβουλία «Τουριστικοί Πράκτορες για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη» αποτελεί μια συλλογική προσπάθεια μεγάλων τουριστικών πρακτόρων της Ευρώπης να προωθήσουν πρακτικές αειφορικού τουρισμού. Κατά δήλωση του ιδρυτικού κειμένου της πρωτοβουλίας η αποστολή της είναι «να προωθήσει την αειφορική ανάπτυξη και διαχείριση του τουρισμού και να ενθαρρύνει τους τουριστικούς πράκτορες να δεσμευθούν επιχειρησιακά για την ανάπτυξη αυτή». Η αποστολή της TOI αναλύεται σε τρεις επιμέρους στρατηγικούς σκοπούς οι οποίοι είναι:

- Η παροχή βοήθειας προς τους τουριστικούς πράκτορες για την εφαρμογή αειφορικού τουρισμού μέσω της υιοθέτησης καλών πρακτικών στο εσωτερικό τους περιβάλλον, στην αλυσίδα παροχής υπηρεσιών και στους τουριστικούς προορισμούς.
- Η προώθηση της ιδέας του αειφορικού τουρισμού και σε άλλους μετόχους της τουριστικής βιομηχανίας.
- Η δημιουργία κρίσιμης μάζας τουριστικών πρακτόρων που δεσμεύονται για την αειφόρο ανάπτυξη.

Η πρωτοβουλία υποστηρίζεται από το UNEP, την UNESCO και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, οι οποίοι αποτελούν και μέλη της.

Περισσότερες πληροφορίες για τις δράσεις της πρωτοβουλίας διατίθενται στην επίσημη ιστοσελίδα της πρωτοβουλίας στη διεύθυνση:

<http://www.toinitiative.org/>

5. Σχεδιασμός και υλοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές

Ο σχεδιασμός τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές, πρέπει να αποτελεί ενδογενές στοιχείο των διαχειριστικών σχεδίων για τις εν λόγω περιοχές. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μία αναλυτική παρουσίαση των διαδικασιών σύνταξης ενός σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης σε προστατευόμενες περιοχές, καθώς και των μέσων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν.

5.1 Στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης σε προστατευόμενες περιοχές

Η στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης προστατευόμενων περιοχών πρέπει να βασίζεται στην εκπόνηση και υλοποίηση ενός γενικού σχεδίου (master plan) για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Η σύνταξη ενός γενικού σχεδίου για την τουριστική ανάπτυξη σε μια προστατευόμενη περιοχή υλοποιείται σε τρεις διακριτές φάσεις. Σε πρώτη φάση είναι απαραίτητο να καθορισθεί και να περιγραφεί αναλυτικά το **όραμα** για την περιοχή. Το όραμα πρέπει, πέραν των γενικών αρχών που θέτει, να αναφέρεται και σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Συνήθως επιλέγεται χρονική περίοδος η οποία να καλύπτει ανάγκες μακροπρόθεσμου σχεδιασμού (πάνω από 10 έτη). Μετά τον καθορισμό του οράματος ακολουθεί η ανάπτυξη του **στρατηγικού σχεδιασμού**. Ο στρατηγικός σχεδιασμός αναφέρεται στον καθορισμό προτεραιοτήτων οι οποίες θα επιτρέψουν την ικανοποίηση του οράματος. Ο στρατηγικός σχεδιασμός πρέπει, πέραν του τομέα του τουρισμού να περιλαμβάνει και ανάλυση άλλων τομέων δραστηριότητας οι οποίοι άπτονται του τουρισμού, όπως η διατήρηση της φύσης και η πρωτογενής παραγωγή. Για κάθε έναν από τους τομείς η ανάλυση πρέπει να περιλαμβάνει:

- ❖ Περιγραφή και αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης
- ❖ Τάσεις εξέλιξης του τομέα
- ❖ Καθορισμό προτεραιοτήτων
- ❖ Προτάσεις

Τελική φάση είναι αυτή της σύνταξης του **προγράμματος δράσεων**. Το πρόγραμμα δράσεων μετουσιώνει τις προτεραιότητες σε απτές ενέργειες, η υλοποίηση των οποίων θα οδηγήσει στην εφαρμογή της στρατηγικής. Τα περιεχόμενα του προγράμματος δράσης αναφέρονται σε κάθε τομέα χωριστά και είναι τα ακόλουθα:

- ❖ Αναγνώριση δράσεων για την εφαρμογή της στρατηγικής
- ❖ Αξιολόγηση εναλλακτικών δράσεων
- ❖ Επιλογή εναλλακτικών
- ❖ Χωροθέτηση δράσεων
- ❖ Χρονικός προγραμματισμός
- ❖ Οικονομικός προγραμματισμός (προϋπολογιστικά)

Το γενικό σχέδιο για την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές είναι αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για την επιτυχία των τουριστικών δραστηριοτήτων. Είναι απαραίτητο να συνοδεύεται από ένα χαρτοφυλάκιο προϊόντων και υπηρεσιών το οποίο θα εγγυάται την οικονομική βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Η ανάπτυξη του χαρτοφυλακίου προϊόντων και υπηρεσιών πρέπει να γίνεται στη βάση συγκροτημένης μελέτης τα περιεχόμενα της οποίας είναι ενδεικτικώς τα ακόλουθα.

1. Πρόλογος
2. Εκτεταμένη περίληψη
3. Εισαγωγή – σκοπός της μελέτης
4. Έρευνα αγοράς
 - 4.1. Υλικό και μέθοδος έρευνας
 - 4.2. Καθορισμός ομάδων στόχων
 - 4.2.1. Δημογραφικά γνωρίσματα
 - 4.2.2. Γεωγραφικά γνωρίσματα
 - 4.2.3. Κοινωνικά-οικονομικά γνωρίσματα
 - 4.3. Τμηματοποίηση αγοράς (market segmentation)
5. Σχέδιο Marketing
 - 5.1. Ανάλυση αναγκών
 - 5.2. Καταγραφή προϊόντων και υπηρεσιών
 - 5.3. Ανάλυση χαρτοφυλακίου
 - 5.4. Μίγμα προϊόντων

- 5.5. Σχέση χαρτοφυλακίου και τμημάτων της αγοράς
- 5.6. Τιμολόγηση προϊόντων και υπηρεσιών
 - 5.6.1. Επιδράσεις στο τοπικό εισόδημα
 - 5.6.2. Μέσα χρηματοδότησης έργων διατήρησης της φύσης
- 5.7. Σχέδιο και μέσα προώθησης
6. Εφαρμογή του σχεδίου marketing
7. Παρακολούθηση της εφαρμογής
8. Διαδικασία αναθεώρησης
9. Βιβλιογραφία
10. Παραρτήματα

Το χαρτοφυλάκιο προϊόντων και υπηρεσιών περιλαμβάνει αφενός έρευνα αγοράς και αφετέρου ένα σχέδιο διεμπόρευσης (marketing). Η έρευνα αγοράς έχει σκοπό να καταγράψει το προφίλ του επισκέπτη της προστατευόμενης περιοχής και να αποκρυπτογραφήσει τις συμπεριφορές και προτιμήσεις του. Από την άλλη πλευρά τα τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες οι οποίες παρέχονται στους επισκέπτες της προστατευόμενης περιοχής πρέπει να εντάσσονται σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο διεμπόρευσης το οποίο θα καθορίζει τους τρόπους προβολής, διανομής και εμπορίας των προϊόντων-υπηρεσιών. Σκοπός είναι ο επισκέπτης με την είσοδό του στην περιοχή να ενημερώνεται πλήρως και να απολαμβάνει ένα πακέτο υπηρεσιών και προϊόντων (χαρτοφυλάκιο) με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία.

Το γενικό σχέδιο πρέπει ταυτοχρόνως να βασίζεται και σε μία σειρά αρχών οι οποίες θα προωθούν την ανάπτυξη αειφορικής μορφής τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές. Ο αειφορικός τουρισμός (όπως και η αειφορική ανάπτυξη) στηρίζεται σε τρεις πυλώνες:

- ❖ Περιβαλλοντική συμμόρφωση
- ❖ Οικονομική βιωσιμότητα
- ❖ Κοινωνική δικαιοσύνη

Στις επόμενες παραγράφους παρουσιάζονται συνοπτικά οι αρχές ανάπτυξης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές υπό το τρίπτυχο περιβαλλοντική συμμόρφωση, οικονομική βιωσιμότητα και κοινωνική δικαιοσύνη. Οι αρχές αυτές

έχουν αντληθεί από διακηρύξεις διεθνών οργανισμών (IUCN 1989, TIES 1992, IUCN 1994, Ευρωπαϊκή Επιτροπή 1999) και από συμπεράσματα διεθνών συνεδρίων.

Τουρισμός και περιβαλλοντική συμμόρφωση

- ❖ Το σχέδιο ανάπτυξης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές πρέπει να εκπονείται υπολογίζοντας τους περιορισμούς που θέτουν τα σχέδια διαχείρισης του περιβάλλοντος με ειδική έμφαση στα μέτρα διατήρησης της φύσης.
- ❖ Τα καταλύματα και γενικότερα οι εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται για τουριστικές δραστηριότητες σε προστατευόμενες περιοχές πρέπει να λειτουργούν δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή σε ζητήματα διαχείρισης:
 - ενέργειας
 - υδάτινων πόρων
 - απορριμμάτων
- ❖ Ο έλεγχος του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να γίνεται με βάση τη χωροθέτηση των τουριστικών δραστηριοτήτων ανάλογα με τις ζώνες προστασίας. Ο σχεδιασμός περιφερειακών ζωνών ανάπτυξης του τουρισμού είναι απαραίτητος προκειμένου να μην αναπτυχθούν πιέσεις στις ζώνες αυστηρής προστασίας.
- ❖ Η διακίνηση των επισκεπτών στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να γίνεται με μέσα μεταφοράς τα οποία εκπέμπουν τους ελάχιστους δυνατούς ρύπους.
- ❖ Οι αρχές της Ολοκληρωμένης Διαχείρισης της Παράκτιας Ζώνης πρέπει να ακολουθούνται κατά τα στάδια σχεδιασμού, ανάπτυξης και διαχείρισης υποδομών σε παράκτιες περιοχές.

Τουρισμός και οικονομική βιωσιμότητα

- ❖ Τα χρηματοοικονομικά οφέλη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές (και ιδίως του οικοτουρισμού) είναι ανάλογα της κλίμακας των τουριστικών δραστηριοτήτων. Ουδείς αναμένει από τις οικοτουριστικές δραστηριότητες να επιδείξουν δείκτες χρηματοοικονομικής αποδοτικότητας ανάλογους με αυτούς του μαζικού τουρισμού.
- ❖ Τα τουριστικά, και ιδιαιτέρως τα οικοτουριστικά, προϊόντα χρειάζεται να περιγράφονται με μεγάλη ακρίβεια έτσι ώστε να είναι άμεσα κατανοητά από

τους καταναλωτές, καθώς αφορούν συνήθως εναλλακτικές μορφές τουρισμού που δεν είναι πολύ γνωστές στους καταναλωτές.

- ❖ Η επιβολή ειδικών τελών για την επίσκεψη σε προστατευόμενες περιοχές είναι θεμιτή μόνο όταν γίνεται στη βάση ολοκληρωμένης οικονομικής μελέτης.

Τουρισμός και κοινωνική δικαιοσύνη

- ❖ Ο τουρισμός πρέπει να διαχέει το εισόδημα στις τοπικές κοινωνίες.
- ❖ Οι τουριστικοί προορισμοί πρέπει να είναι προσβάσιμοι από όλους και ενδεχόμενοι περιορισμοί πρέπει να βασίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια και όχι σε αποκλεισμούς κοινωνικών ομάδων.
- ❖ Ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης μιας προστατευόμενης περιοχής πρέπει να βασίζεται σε συμμετοχικές διαδικασίες.

Οι αρχές που αναφέρθηκαν αποτελούν ένα σημείο αναφοράς ικανό να στηρίξει την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Η αναγνώριση και άλλων συμπληρωματικών αρχών σαφώς και μπορεί να λειτουργήσει θετικά, θα πρέπει όμως να γίνει αφού καταστεί δυνατόν να επιτευχθούν σε πρώτο στάδιο οι προηγούμενες αρχές.

5.2 Κατηγορίες τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές

Η κατηγοριοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές λαμβάνει υπόψη της την υφιστάμενη κατάσταση όσον αφορά την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή. Ο Τσάρτας (2002) βασισμένος σε πλήθος βιβλιογραφικών αναφορών αναγνωρίζει τις ακόλουθες τέσσερις κατηγορίες περιοχών και δραστηριοτήτων.

Προστατευόμενες περιοχές με ελάχιστη παρουσία τουριστών.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κυρίως περιοχές με ιδιόμορφα γεωμορφολογικά γνωρίσματα. Οι περιοχές αυτές προτιμούνται από ένα μικρό αριθμό περιηγητών-οικοτουριστών καθώς και από ομάδες επιστημόνων οι οποίοι τις επισκέπτονται με στόχο την επιστημονική παρατήρηση, την έρευνα ή και την αναψυχή. Οι επιπτώσεις από την παρουσία επισκεπτών στις περιοχές αυτές είναι μικρής κλίμακας λόγω του σύντομου χρόνου παραμονής τους. Στις περιοχές αυτές εκτιμάται ότι, η συνεχής

αύξηση των ταξιδιών προς αυτές τις περιοχές μπορεί να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα σε μεγαλύτερες επιβαρύνσεις.

Προστατευόμενες περιοχές με ήπια και ελεγχόμενη τουριστική ζήτηση και ανάπτυξη.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κυρίως περιοχές με ποικιλία γεωμορφολογικών γνωρισμάτων. Οι περιοχές αυτές προτιμούνται συνήθως από ομάδες περιηγητών που τις επισκέπτονται κυρίως για εκπαιδευτικούς λόγους ή με κίνητρο τη φυσιολατρία. Οι πιέσεις προς αυτές τις περιοχές αυξάνονται τα τελευταία χρόνια με αποτέλεσμα είτε να θεσπίζεται ένα λιγότερο αυστηρό θεσμικό πλαίσιο προστασίας είτε να προωθείται μια περισσότερο τουριστική διάσταση με ανάλογες υποδομές και υπηρεσίες για αναψυχή, εκπαίδευση και περιήγηση.

Προστατευόμενες περιοχές με σημαντική τουριστική ζήτηση και οργανωμένο πλαίσιο ανάπτυξης και διαχείρισης.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κυρίως περιοχές με ποικιλία γεωμορφολογικών γνωρισμάτων και με περιβαλλοντικούς πόρους εθνικής ή διεθνούς σημασίας. Οι περιοχές αυτές προτιμούνται από τουρίστες διαφόρων τύπων: περιηγητές, φυσιολάτρες, οικοτουρίστες με επιστημονικά ενδιαφέροντα, οικοτουρίστες με εκπαιδευτικά ενδιαφέροντα, οικοτουρίστες με ειδικά κίνητρα (π.χ. παρατήρηση πουλιών), κλασικού τύπου τουρίστες οι οποίοι επισκέπτονται την περιοχή στα πλαίσια ενός μεγαλύτερου ταξιδιού διακοπών. Το οργανωμένο πλαίσιο ανάπτυξης και διαχείρισης των περιοχών αυτών προσφέρει διαφορετικού τύπου υποδομές και υπηρεσίες για τουρισμό και αναψυχή. Η διαχείριση ασκείται συνήθως από έναν φορέα ο οποίος διαθέτει επιστημονικό προσωπικό και αρμοδιότητες για την προστασία και τη διαχείριση αυτής της περιοχής.

Προστατευόμενες περιοχές με σημαντική τουριστική ζήτηση χωρίς οργανωμένο πλαίσιο ανάπτυξης και διαχείρισης.

Πρόκειται για περιοχές με ίδια περίπου γνωρίσματα με την προηγούμενη κατηγορία στις οποίες όμως το πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης είναι ελάχιστα ή διόλου οργανωμένο και προσφέρει έναν περιορισμένο αριθμό υποδομών και υπηρεσιών. Το πλαίσιο διαχείρισης συχνά είναι ανεπαρκές και σε κάποιες περιπτώσεις δεν υπάρχει.

Στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι τουριστικές πιέσεις οδηγούν σε σταδιακή υποβάθμιση τα οικοσυστήματα της περιοχής.

Σε επίπεδο δραστηριοτήτων μπορεί να γίνει διαχωρισμός με βάση την κατηγορία των παρεχόμενων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Διακρίνονται έτσι περιπτώσεις όπου παρέχονται «κλασικά» προϊόντα και υπηρεσίες και σε περιπτώσεις όπου παρέχονται προϊόντα και υπηρεσίες άμεσα εξαρτώμενες από τα γνωρίσματα του φυσικού περιβάλλοντος. Δραστηριότητες αυτού του είδους είναι οι οικοπεριηγήσεις, τα παιχνίδια στη φύση για ενήλικες ή και παιδιά, η διαμονή σε οικοκαταλύματα κλπ.

5.3 Βασικά στοιχεία ενός διαχειριστικού σχεδίου για τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές

Το γενικό σχέδιο για την ανάπτυξη του τουρισμού σε μια προστατευόμενη περιοχή καθορίζει τις στρατηγικές και τις δράσεις οι οποίες πρέπει να υλοποιηθούν. Η εφαρμογή των προτεινόμενων δράσεων απαιτεί την ύπαρξη ενός διαχειριστικού σχεδίου το οποίο θα έχει αναφέρεται σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και θα καθορίζει όλες τις πρακτικές λεπτομέρειες εφαρμογής των δράσεων του γενικού σχεδίου. Το διαχειριστικό σχέδιο θα πρέπει να περιλαμβάνει κατ' ελάχιστο τα ακόλουθα στοιχεία:

- ❖ Ζώνες τουριστικών δραστηριοτήτων. Ο καθορισμός των ζωνών τουριστικών δραστηριοτήτων γίνεται με άμεση αναφορά στις ζώνες προστασίας της προστατευόμενης περιοχής. Έτσι είναι δυνατόν να καθορίζονται ζώνες:
 - πλήρους απαγόρευσης του τουρισμού
 - περιορισμένης τουριστικής δραστηριότητας
 - ελεγχόμενης τουριστικής δραστηριότητας
 - πλήρους τουριστικής ανάπτυξης.
- ❖ Διαχείριση επισκεπτών. Κάθε κίνηση των επισκεπτών στην προστατευόμενη περιοχή πρέπει να καθορίζεται και να ελέγχεται στη βάση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου διαχείρισης επισκεπτών. Το σχέδιο αυτό πρέπει να περιλαμβάνει για κάθε ζώνη ρυμίσεις σχετικές με:
 - Τη χρονική κατανομή των επισκέψεων. Ωράρια λειτουργίας, εποχές επίσκεψης κλπ.

- Τη χωρική διευθέτηση των επισκέψεων. Μονοπάτια, σημεία συγκέντρωσης, χώρους πληροφόρησης κλπ.
- Τους μέγιστους επιτρεπόμενους αριθμούς επισκεπτών στον χώρο και στον χρόνο.
- ❖ Χωροθέτηση και λειτουργία των υποδομών. Οι προτεινόμενες τουριστικές υποδομές πρέπει να χωροθετούνται κατά τρόπο ώστε να ελαχιστοποιούνται οι επιπτώσεις στο περιβάλλον (φυσικό, ανθρωπογενές και πολιτιστικό). Η χωροθέτηση των υφιστάμενων υποδομών πρέπει να αξιολογείται και σε περιπτώσεις μη συμβατότητας με τις ανάγκες του διαχειριστικού σχεδίου να προτείνεται η επαναχωροθέτησή τους.
- ❖ Παρακολούθηση των τουριστικών δραστηριοτήτων. Το στοιχείο αυτό μπορεί να είναι μέρος του γενικότερου διαχειριστικού σχεδίου της προστατευόμενης περιοχής, σε κάθε περίπτωση όμως καλό θα είναι να υπάρχουν σαφείς αναφορές για το θέμα της παρακολούθησης και στο σχέδιο διαχείρισης του τουρισμού.
- ❖ Ερμηνεία του φυσικού περιβάλλοντος. Σαφής αναφορά πρέπει να γίνεται στις μεθόδους και τα μέσα ερμηνείας των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος.

5.4 Τα βασικά εργαλεία σχεδιασμού

Ο σχεδιασμός τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές πρέπει να βασίζεται σε ένα στέρεο επιστημονικό υπόβαθρο, ικανό να τεκμηριώσει όλες τις δράσεις οι οποίες θα προταθούν. Η τεκμηρίωση γίνεται με τη χρήση ενδεδειγμένων εργαλείων τα κυριότερα από τα οποία είναι ο συμμετοχικός σχεδιασμός, η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας και η ανάλυση SWOT. Επιπλέον η ενημέρωση και η εκπαίδευση αποτελεί βασικό στοιχείο τόσο της εκπόνησης όσο και της υλοποίησης ενός διαχειριστικού σχεδίου του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Τα εργαλεία αυτά παρουσιάζονται αναλυτικά στις επόμενες παραγράφους.

5.4.1 Ο ρόλος του συμμετοχικού σχεδιασμού

Η σπουδαιότητα που έχει η συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων κοινωνικών ομάδων στη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η αναγνώριση αυτή έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας προσέγγισης, σκοπός της οποίας είναι, δημόσιες

υπηρεσίες, ερευνητικά ιδρύματα, χρήστες φυσικών πόρων, μη κρατικές περιβαλλοντικές οργανώσεις και άλλοι μέτοχοι, να μοιράζονται την ευθύνη διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών ή φυσικών πόρων. Η δυνατότητα εφαρμογής της προσέγγισης αυτής ερευνάται με τη βοήθεια των μεθόδων του Συμμετοχικού Σχεδιασμού και της Συμμετοχικής Εκτίμησης, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης της διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος (Participatory Planning, Participatory Appraisal, Monitoring and Evaluation). Οι μέθοδοι αυτές άρχισαν να εφαρμόζονται τα τελευταία 50 έτη για την επίλυση προβλημάτων επιχειρήσεων, όπως η εισαγωγή νέων προϊόντων σε αγορές.

Την τελευταία πενταετία καταβάλλεται προσπάθεια να ερευνηθεί η καταλληλότητα των μεθόδων της συμμετοχικής εκτίμησης κατά το στάδιο σχεδιασμού διαχειριστικών σχεδίων για την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Η προσπάθεια αυτή υποστηρίζεται τόσο από ερευνητικά ιδρύματα, όσο και από διεθνή θεσμικά όργανα. Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αναγνωρίζει τον συμμετοχικό σχεδιασμό ως μία από τις αρχές ορθής διαχείρισης της παράκτιας ζώνης. Τα εργαλεία συμμετοχικής έρευνας περιλαμβάνουν την αναγνώριση και την ανάλυση ενδιαφερομένων ομάδων (stakeholder identification and analysis), τις ομάδες εστίασης (focus groups), την προσαρμόσιμη διαχείριση (adaptive management) κ.λπ. Η έρευνα προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλλει στον ολοκληρωμένο και αποδοτικό σχεδιασμό ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές.

Οι κάτοικοι των προστατευόμενων περιοχών στις οποίες επιδιώκεται η ανάπτυξη ή η ρύθμιση του τουρισμού είναι η σπουδαιότερη ομάδα μετόχων που πρέπει απαραίτητα να λάβει μέρος σε διαδικασίες συμμετοχικού σχεδιασμού. Όπως αναφέρει η Wight (1999), «οι κάτοικοι των προστατευόμενων περιοχών αντιλαμβάνονται τη φύση με αρκετά διαφορετικό τρόπο, απ' ό,τι οι επισκέπτες». Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών είναι φορείς της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου και πολλές φορές γνωρίζουν στοιχεία για το φυσικό περιβάλλον τα οποία είναι άγνωστα στην επιστημονική κοινότητα ή στο ευρύ κοινό. Ιδιαίτερα σε περιοχές όπου η συμβίωση ανθρώπου και περιβάλλοντος υπήρξε αρμονική, οι κάτοικοι μπορούν να προσφέρουν την πείρα τους σε θέματα διαχείρισης οικοσυστημάτων.

Στην πλειονότητα των περιπτώσεων ο τουρισμός αποτελεί για τους κατοίκους των προστατευόμενων περιοχών μη παραδοσιακή δραστηριότητα. Ως εκ τούτου είναι απαραίτητο να παρουσιασθούν στους κατοίκους οι πιθανές «κοινωνικές επιδράσεις» οι οποίες ενδεχομένως θα ακολουθήσουν την ανάπτυξη του τουρισμού. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 3 η ανάπτυξη του τουρισμού οδηγεί εν δυνάμει σε αλλαγές των κοινωνικών δομών και των προτύπων συμπεριφοράς. Είναι πιθανό ο τοπικός πληθυσμός να μην επιθυμεί τις ενδεχόμενες αυτές αλλαγές και άρα να μην είναι σύμφωνος με την ανάπτυξη του τουρισμού.

5.4.2 Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας

Η φέρουσα ικανότητα αποτελεί έννοια η οποία συζητείται έντονα τόσο στις περιπτώσεις σχεδιασμού στρατηγικής για την τουριστική ανάπτυξη όσο και στις περιπτώσεις καθορισμού των στοιχείων συγκεκριμένων σχεδίων διαχείρισης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Παρά το γεγονός ότι η χρήση της αμφισβητείται από αρκετούς ερευνητές (McArthur 2000), έχει αρχίσει να αποτελεί αναπόσπαστο δεδομένο των στρατηγικών ανάπτυξης του τουρισμού. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στην Ελλάδα ο ΕΟΤ έχει συμπεριλάβει την εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας στις μελέτες στρατηγικής για την ανάπτυξη του τουρισμού στις 13 περιφέρειες της χώρας.

Ως φέρουσα ικανότητα ορίζεται γενικά «ο μέγιστος αριθμός ατόμων ο οποίος μπορεί να υφίσταται και να ασκεί δραστηριότητες σε μία περιοχή χωρίς να διακυβεύεται το μέλλον της» (IUCN 1991). Η φέρουσα ικανότητα σχετίζεται άμεσα με την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης και έχει αρκετούς ορισμούς ανάλογα με το πού απευθύνεται. Η φυσική φέρουσα ικανότητα εξαρτάται μόνο από τις διαθέσιμες ποσότητες φυσικών πόρων μιας περιοχής. Η φέρουσα ικανότητα του τουρισμού όμως σε μια περιοχή είναι πολύ πιο σύνθετος όρος και περιλαμβάνει τις εξής παραμέτρους:

- ❖ Περιβαλλοντικές
- ❖ Οικονομικές
- ❖ Κοινωνικές

Η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας είναι δυνατόν να γίνει είτε με τον απλό υπολογισμό ενός αριθμού (π.χ. 100 άτομα/ha) ή με την αναγνώριση και ποσοτικοποίηση ενός συνόλου δεικτών. Η εκτίμηση μπορεί να γίνει με πολλές

μεθόδους και ως βασική αρχή έχει τον ορισμό, σε πρώτη φάση, ενός μεγίστου αριθμού τουριστών ανάλογα με την έκταση της περιοχής (Ceballos 1996). Ο αρχικός αυτός αριθμός υποπολλαπλασιάζεται με βάση μια σειρά δεικτών οι οποίοι περιλαμβάνουν τις περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές δεσμεύσεις που πρέπει να ικανοποιηθούν. Η τελική εκτίμηση είναι σαφώς μικρότερη από τον αρχικό αριθμό και μπορεί να είναι έως και υποεκατονταπλάσια. Η εκτίμηση ενός αποκλειστικού μεγέθους για την τουριστική φέρουσα ικανότητα μιας περιοχής είναι αρκετά παρακινδυνευμένο εγχείρημα και ενέχει τον κίνδυνο απαξίωσης τους μεγέθους αυτού μετά από σύντομο χρονικό διάστημα λόγω αλλαγής των συνθηκών οι οποίες καθόρισαν τον υπολογισμό του.

Η εκτίμηση ενός συνόλου δεικτών οι οποίοι σχετίζουν τους περιβαλλοντικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς περιορισμούς με δυναμικό τρόπο μεταξύ τους είναι μια περισσότερο επίπονη διαδικασία αλλά παρέχει μεγαλύτερη ασφάλεια. Η εκτίμηση αυτού του τύπου έχει το μειονέκτημα ότι δεν καταλήγει σε ένα συγκεκριμένο ποσοτικό μέγεθος, αλλά διατηρεί παράλληλα το πλεονέκτημα ευελιξίας της στις ενδεχόμενες αλλαγές των συνθηκών στην περιοχή μελέτης.

Η φέρουσα ικανότητα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εργαλείο και όχι ως αυτοσκοπός. Η εκτίμηση ποσοτικών μεγεθών πρέπει να γίνεται, αλλά να αποτελεί επικουρικό μέσο για την υποβοήθηση διαδικασιών λήψης αποφάσεων, και όχι αποκλειστικό οδηγό. Σπουδαιότερη, από την εκτίμηση ποσοτικών μεγεθών, είναι η αναγνώριση των παραγόντων που επηρεάζουν την τουριστική φέρουσα ικανότητα μιας προστατευόμενης περιοχής. Ως πρώτο βήμα για την αναγνώριση των παραγόντων αυτών μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ανάλυση SWOT που παρουσιάζεται στις επόμενες παραγράφους.

5.4.3 Η ανάλυση SWOT

Η ανάλυση SWOT είναι ένα εργαλείο το οποίο χρησιμοποιείται κατά τη διαδικασία του στρατηγικού σχεδιασμού. Το ακρωνύμιο SWOT προέρχεται από τις αγγλικές λέξεις Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats. Για την απόδοση των προηγούμενων όρων στα ελληνικά χρησιμοποιούνται οι λέξεις: Δυνάμεις, Αδυναμίες, Ευκαιρίες, Απειλές. Οι όροι αυτοί αποδίδουν τόσο τη σημασία των αγγλικών λέξεων, όσο και το περιεχόμενο των συστατικών στοιχείων της ανάλυσης SWOT. Ο ρόλος

της ανάλυσης SWOT είναι να συλλέξει πληροφορίες από το περιβάλλον μέσα στο οποίο δρα ένας οργανισμός, να ορίσει μέσα από τις πληροφορίες αυτές τα θέματα τα οποία απασχολούν τον οργανισμό και να κατηγοριοποιήσει τα θέματα αυτά σε εσωτερικά (δυνάμεις, αδυναμίες) και σε εξωτερικά (ευκαιρίες, απειλές).

Η ανάλυση SWOT χρησιμοποιήθηκε αρχικά για τον σχεδιασμό της επιχειρησιακής στρατηγικής ιδιωτικών επιχειρήσεων. Η ευκολία εφαρμογής της σε συνδυασμό με τη μεγάλη αναγνώριση που δέχθηκε, οδήγησε τόσο σε επέκταση της χρήσης της σε κάθε μορφής οργανισμό όσο και σε γενίκευση της χρήσης σε προγράμματα αναπτυξιακού σχεδιασμού. Στην ανάλυση SWOT ο οργανισμός μπορεί να είναι είτε μία επιχείρηση οποιασδήποτε μορφής, είτε μία ομάδα κοινών συμφερόντων, είτε μία γεωγραφική περιοχή, είτε σε τελική ανάλυση οποιοδήποτε σύστημα για το οποίο σχεδιάζεται η ανάπτυξή του. Στην περίπτωση της γεωγραφικής περιοχής αναζητούνται οι δυνάμεις, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές σε σχέση με την ανάπτυξη συγκεκριμένης δραστηριότητας.

Η ανάλυση SWOT έχει αρχίσει να χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις σχεδιασμού τουριστικών δραστηριοτήτων σε περιοχές προστασίας της φύσης. Η σωστή χρήση της μεθόδου αυτής μπορεί να συμβάλλει στον ορθότερο και αποδοτικότερο σχεδιασμό τουριστικών δραστηριοτήτων και να καθορίσει το πλαίσιο χωρικού και χρονικού προγραμματισμού των αναγκαίων δράσεων.

Το πρώτο συστατικό στοιχείο μίας ανάλυσης SWOT για την ανάπτυξη του τουρισμού σε μία προστατευόμενη περιοχή είναι η αναγνώριση των γνωρισμάτων εκείνων τα οποία καθιστούν την περιοχή πόλο έλξης επισκεπτών. Τα γνωρίσματα αυτά είναι ενδογενή γνωρίσματα της περιοχής, και η αναγνώρισή τους απαιτεί την υιοθέτηση πελατοκεντρικής αντίληψης. Οι υπεύθυνοι σύνταξης της ανάλυσης SWOT πρέπει να σκεφθούν ως μελλοντικοί επισκέπτες της περιοχής και να καταγράψουν τι είναι αυτό που η περιοχή έχει να προσφέρει στον επισκέπτη. Η καταγραφή των γνωρισμάτων αυτών θα πρέπει επίσης να στηρίζεται και στις απόψεις των πραγματικών επισκεπτών της περιοχής. Πρέπει να σημειωθεί ότι στο στάδιο αυτό δεν καταγράφεται το τι θα μπορούσε να προσφέρει η περιοχή. Η διερεύνηση πιθανών δυνατοτήτων δεν εμπίπτει στους σκοπούς της ανάλυσης SWOT. Οι δυνατότητες αναγνωρίζονται αφού έχει ολοκληρωθεί η ανάλυση αυτή. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο χρησιμοποιείται

ο όρος «δυνάμεις» και όχι ο όρος «δυνατότητες». Ως ενδεικτικά παραδείγματα «δυνάμεων» μιας περιοχής αναφέρονται τα εξής:

- ❖ Ύπαρξη ικανού αριθμού καταλυμάτων τα οποία παρέχουν ποιοτικές υπηρεσίες
- ❖ Επαρκές δίκτυο συγκοινωνιών και επικοινωνιών
- ❖ Επαρκείς πηγές ενέργειας και υδατικών πόρων

Δεύτερο συστατικό στοιχείο, η διερεύνηση του οποίου γίνεται ταυτόχρονα με την καταγραφή των «δυνάμεων» της περιοχής, είναι η αναγνώριση των γνωρισμάτων εκείνων στα οποία η περιοχή παρουσιάζει αδυναμίες. Και στο στάδιο αυτό αναζητούνται οι ενδογενείς αδυναμίες της περιοχής, η άμβλυνση των οποίων εξαρτάται από τους τοπικούς φορείς. Ενδεικτικά παραδείγματα «αδυναμιών» μιας περιοχής μπορεί να είναι:

- ❖ Μη ανεπτυγμένο συγκοινωνιακό δίκτυο
- ❖ Καταλύματα χαμηλής ποιότητας
- ❖ Ανεπαρκείς ενεργειακοί και υδατικοί πόροι

Με την καταγραφή των δυνάμεων και αδυναμιών της προστατευόμενης περιοχής όσον αφορά τον τουρισμό, αναγνωρίζεται ουσιαστικά το «εσωτερικό» περιβάλλον άσκησης της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Το δεύτερο στάδιο, που υλοποιείται μέσω της καταγραφής των ευκαιριών και των απειλών αναγνωρίζει το «εξωτερικό» περιβάλλον το οποίο θα επηρεάσει την άσκηση των τουριστικών δραστηριοτήτων σε μια προστατευόμενη περιοχή.

Οι ευκαιρίες είναι εξωτερικοί παράγοντες οι οποίοι ευνοούν την ανάπτυξη του τουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή. Τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι η ύπαρξη:

- ❖ Αρκετών χρηματοδοτικών πηγών
- ❖ Σχεδίου για τη διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής
- ❖ Οργανισμών οι οποίοι μπορούν να υποστηρίξουν τη σύνταξη ενός σχεδίου ανάπτυξης του τουρισμού στην προστατευόμενη περιοχή

Κατ' αντιστοιχία οι απειλές είναι εξωτερικοί παράγοντες οι οποίοι δυσχεραίνουν την ανάπτυξη του τουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή. Τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι:

- ❖ Η απουσία σαφούς θεσμικού πλαισίου για την ανάπτυξη του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές
- ❖ Η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ διαφόρων μετόχων

Η ανάλυση SWOT καταλήγει σε έναν πίνακα 2X2 στον οποίο οι δυνάμεις αντιπαραβάλλονται με τις αδυναμίες και οι ευκαιρίες με τις απειλές. Σε επόμενο στάδιο αναγνωρίζονται μέσα για την άμβλυνση των αδυναμιών και των επιπτώσεων των απειλών, και για την μετατροπή των δυνάμεων και των ευκαιριών σε ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.

5.4.4 Ενημέρωση και εκπαίδευση

Η ενημέρωση και εκπαίδευση αποτελούν σπουδαία εργαλεία τόσο για τη σύνταξη όσο και για την εφαρμογή ενός σχεδίου ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές.

Όπως αναφέρει η Κατσακιώρη (2002) «ενημέρωση δεν είναι μόνο η απλή μεταβίβαση ενός μηνύματος από έναν πομπό σε έναν δέκτη με τη χρήση ποικίλων μέσων. Είναι η διαδικασία με την οποία επιδιώκεται η αλλαγή μιας υφιστάμενης κατάστασης προς μια επιθυμητή, δηλαδή, η αλλαγή ή η ανάπτυξη νέων στάσεων, αξιών, απόψεων και συμπεριφορών μιας κοινωνικής ομάδας βάσει ενός συγκεκριμένου σκοπού».

Η ενημέρωση πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για τη διαμόρφωση πολιτικών τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές είτε με τη μορφή της απλής πληροφόρησης, είτε ως αναπόσπαστο τμήμα άλλων μέσων (π.χ. νομοθεσίας) ή ως εργαλείο διαχείρισης. Η άσκησή της θα πρέπει να γίνεται τόσο κατά το στάδιο εκπόνησης ενός σχεδίου για την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές, όσο και κατά την εφαρμογή του.

Μια επιτυχημένη ομάδα δράσεων ενημέρωσης βασίζεται στον σωστό σχεδιασμό με βάση τρία διακριτά βήματα. Το πρώτο και σπουδαιότερο βήμα είναι ο καθορισμός του σκοπού του. Οι ενημερωτικοί σκοποί πρέπει να βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με αυτούς της διαχείρισης. Μόνο μέσα από τον καθορισμό ξεκάθαρων και συγκεκριμένων σκοπών μπορεί κανείς να κρίνει αν είναι πραγματοποιήσιμοι, και να

καθορίσει στο τέλος της ενημερωτικής του εκστρατείας εάν έχει επιτύχει και σε ποιο βαθμό καθώς επίσης αν ο χρόνος και τα χρήματα δαπανήθηκαν αποδοτικά. Στην περίπτωση του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές ο σκοπός της ενημέρωσης θα πρέπει να καθορίζεται τόσο από τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, όσο και από τα ιδιαίτερα φυσικά γνωρίσματα της περιοχής

Δεύτερο βήμα αποτελεί ο καθορισμός των μετόχων. Οι μέτοχοι εντοπίζονται σε εθνικό, περιφερειακό, τοπικό επίπεδο, σε επίπεδο σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικής, σε επίπεδο άσκησης οικονομικών δραστηριοτήτων κ.λ.π. Η αναγνώριση των μετόχων γίνεται απαντώντας σε ερωτήσεις οι οποίες θα αποκαλύπτουν τις προσδοκίες τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις συγκεκριμένων ατόμων ή ομάδων. Η πιο σπουδαία, και προφανής ερώτηση, αφορά την έννοια του συμφέροντος. Η απάντηση στην ερώτηση «ποιοι έχουν συμφέροντα στην προστατευόμενη περιοχή;» καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την επιτυχία του εγχειρήματος αναγνώρισης των μετόχων.

Το τρίτο βήμα είναι η επιλογή των ομάδων στόχων, οι οποίες επιλέγονται από τους μετόχους, αποτελούν μέρος αυτών και όχι κατ' ανάγκη το σύνολο. Όταν η ενημέρωση σχετίζεται με το θέμα του τουρισμού σε μια προστατευόμενη περιοχή, πρέπει να εστιάζουμε στις ομάδες μετόχων οι οποίες αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο 4 και ιδιαίτερα σε αυτούς οι οποίοι παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αδυναμία πρόσβασης σε έγκριτες πηγές ενημέρωσης.

Αφού καθορισθούν οι σκοποί ενημέρωσης και οι ομάδες στόχοι, διαμορφώνεται το μήνυμα, το οποίο δεν πρέπει να περιέχει υπερβολές, ανακρίβειες ή υποσχέσεις που δεν είναι εφικτό να τηρηθούν. Τέλος, καθορίζονται οι δίοδοι επικοινωνίας, οι οποίες μπορεί να είναι γραπτές, προφορικές, οπτικές ή ψηφιακές. Ανάλογα με την περίπτωση μπορεί να επιλεγούν εντυπωσιακοί, σύγχρονοι τρόποι επικοινωνίας ή παραδοσιακοί και μικρής κλίμακας. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δίνεται στις προσωπικές συναντήσεις, που πολλές φορές αποδεικνύονται η πιο αποτελεσματική δίοδος επικοινωνίας.

5.5 Η εργασία με τους μετόχους

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός της ανάπτυξης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές είναι μια χρονοβόρος διαδικασία η οποία ενέχει ίχνη κινδύνου για τον φέροντα την πρωτοβουλία του σχεδιασμού. Ο κίνδυνος ελλοχεύει σε κάθε στάδιο του σχεδιασμού και οφείλεται τις περισσότερες φορές στην προσωποποίηση του ρόλου των μετόχων. Κατά τη διαδικασία του σχεδιασμού οι μέτοχοι αντιπροσωπεύονται συνήθως από εκπροσώπους τους. Θεωρητικώς, οι φορείς που συμμετέχουν στον σχεδιασμό δεν είναι προσωποπαγείς. Στην καθημερινή εργασία όμως και στις συζητήσεις γύρω από ένα κοινό τραπέζι, είναι σύνηθες οι φορείς να υποσκελίζονται από τα πρόσωπα. Στις περιπτώσεις αυτές ο φέρων την ευθύνη του σχεδιασμού πρέπει να διαθέτει ουσιαστικές ικανότητες διαπραγμάτευσης και επαναπροσανατολισμού των συζητήσεων.

Οποιοσδήποτε σχεδιασμός είναι καταδικασμένος σε αποτυχία αν οι μέτοχοι δεν έχουν αποδεχθεί ένα κοινό *modus operandi* το οποίο θα δημιουργηθεί με βάση τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- ❖ Όλοι οι μέτοχοι έχουν κατανοήσει πλήρως τον ρόλο τους και τα όρια παρέμβασής τους.
- ❖ Η επιδίωξη των συμφερόντων κάθε μετόχου πρέπει να «φιλτράρεται» με βάση τις αρχές διατήρησης της προστατευόμενης περιοχής.
- ❖ Οι αντικειμενικές ιδιαιτερότητες και η διαφορετικότητα κάθε μετόχου πρέπει να γίνονται σεβαστές από τους άλλους

Η αποδοχή των προϋποθέσεων αυτών μπορεί να αμβλύνει τις διαφωνίες, να απαλείψει τους κινδύνους και να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις εργασίας.

Πλαίσιο 8. Ανάλυση SWOT για την περιοχή του Βάι.

Δυνάμεις	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Το φοινικόδασος διαθέτει πολύ υψηλή οικολογική και αισθητική αξία • Η ευρύτερη περιοχή του Βάι δεν έχει συνδέσει το προφίλ της με εικόνες μαζικού τουρισμού (εκτός της περιοχής του φοινικόδασους) • Το φοινικόδασος προστατεύεται σε θεωρητικό επίπεδο από αρκετά θεσμικά πλαίσια (Natura, αισθητικό δάσος, σύμβαση Βαρκελώνης) 	<ul style="list-style-type: none"> • Η συγκοινωνιακή σύνδεση της Σητείας με τον υπόλοιπο νομό Κρήτης δεν είναι η ενδεδειγμένη • Τα τουριστικά καταλύματα της περιοχής προσφέρουν μόνο υπηρεσίες βασικού επιπέδου • Η μη ύπαρξη επιχειρηματικής πείρας όσον αφορά τον τουρισμό εκθέτει τους τοπικούς επιχειρηματίες σε υψηλό επενδυτικό κίνδυνο
Ευκαιρίες	Απειλές
<ul style="list-style-type: none"> • Το γεγονός ότι ο νομός Λασιθίου είναι λιγότερο ανεπτυγμένος από τους υπόλοιπους νομούς της Κρήτης του δίνει θεωρητική προτεραιότητα στις περιπτώσεις χρηματοδότησης επενδύσεων τουρισμού • Η διεθνής τάση για τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές είναι αυξανόμενη 	<ul style="list-style-type: none"> • Η διαφημιζόμενη μεγάλη τουριστική επένδυση που σχεδιάζεται για το ΒΑ άκρο της Κρήτης αποπροσανατολίζει τον τοπικό πληθυσμό από τις προσπάθειες για ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού • Δεν υπάρχει οργανωμένος φορέας διαχείρισης ο οποίος να συντονίζει τις προσπάθειες ρύθμισης του τουρισμού στο φοινικόδασος του Βάι

Πλαίσιο 9. Παράδειγμα ενημέρωσης και εκπαίδευσης

Μέσω του έργου «Διατήρηση και Διαχείριση Περιοχών Κοινοτικού Ενδιαφέροντος στην Ελλάδα (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ)» το Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων εκπόνησε 10 Ειδικά Διαχειριστικά Σχέδια για ισάριθμες περιοχές του δικτύου NATURA 2000 στην Ελλάδα. Η διεξαγωγή προγράμματος ενημέρωσης στις περιοχές αυτές αποτέλεσε ένα από τα κύρια αντικείμενα του ανωτέρω έργου και είχε ως γενικό σκοπό την ενημέρωση των μετόχων για τις λειτουργίες και τις αξίες των 10 περιοχών και την προώθηση της μεταξύ τους συνεργασίας. Οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν είναι οι ακόλουθες:

- Επαφή και συνεχής επικοινωνία με τους μετόχους κάθε περιοχής. Η επικοινωνία επετεύχθη κυρίως με την ανταλλαγή επιστολών, την αποστολή ενημερωτικών εντύπων, μέσω τηλεφωνικών επαφών καθώς και με επί τόπου επισκέψεις από τα μέλη των ομάδων εργασίας.
- Συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες και φορείς κατά τη διάρκεια σύνταξης των Ειδικών Διαχειριστικών Σχεδίων και κυρίως κατά την αναγνώριση των προτεινόμενων μέτρων σε κάθε περιοχή.
- Υποστήριξη των τοπικών φορέων στην ανάληψη θετικών ενεργειών για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής τους.
- Δημοσιοποίηση του έργου μέσω του έντυπου και του ηλεκτρονικού τύπου σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.
- Δημιουργία φακέλου αποδελτίωσης τύπου για τις περιοχές εκπόνησης των διαχειριστικών σχεδίων.
- Οργάνωση και διεξαγωγή ημερίδων σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς.
- Έκδοση ενημερωτικού υλικού το οποίο περιελάμβανε αφίσες και ενημερωτικά φυλλάδια σχετικά με τα γνωρίσματα των περιοχών, τις λειτουργίες και τις αξίες των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος και τις ανθρώπινες δραστηριότητες στις περιοχές του έργου.

Κατσακιώρη και Λαζαρίδου 1996

Πλαίσιο 10. Ο ρόλος του τοπικού πληθυσμού

Η αναφορά στον ρόλο του τοπικού πληθυσμού τείνει να αποκτήσει το γνώρισμα «γγραφικής αναφοράς» καθώς όλο και περισσότερες έρευνες, μελέτες και θεσμικά κείμενα αναφέρονται στη σπουδαιότητα του τοπικού πληθυσμού. Είναι σαφές ότι ο τοπικός πληθυσμός πρέπει να έχει έναν από τους κύριους ρόλους στις διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησης τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές. Οι ανάγκες και η πείρα τους αποτελούν χρήσιμες παραμέτρους της διαδικασίας του σχεδιασμού. Επιπλέον, καθώς θα είναι αυτός ο οποίος θα κλείθει να ακολουθήσει τις οδηγίες εφαρμογής των προτεινόμενων μέτρων, η συμμετοχή του στη διαδικασία σχεδιασμού μπορεί να προλάβει επιχειρησιακές ανακολουθίες στο στάδιο της υλοποίησης.

Πρέπει όμως να αναφερθεί ότι υπάρχουν αρκετά παραδείγματα όπου ο τοπικός πληθυσμός ακολουθεί πρακτικές μη συνετής διαχείρισης των διαθέσιμων πόρων και προβαίνει σε δράσεις οι οποίες έχουν σοβαρές επιπτώσεις στα στοιχεία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Πολλές φορές η «τοπική επιχειρηματικότητα» εκφράζεται μέσα από έργα τα οποία καταστρέφουν τον περιβάλλοντα χώρο. Η κατάσταση είναι σοβαρότερη στις περιπτώσεις όπου ο τοπικός πληθυσμός δεν δέχεται τις τεκμηριωμένες υποδείξεις ειδικών και εφαρμόζει μέτρα τελείως διαφορετικά από τα σχεδιασθέντα.

Πρέπει λοιπόν η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού να γίνεται μέσα από ένα κλίμα αμοιβαίας κατανόησης. Οι «ειδικοί» πρέπει να υπολογίσουν τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, ο οποίος με τη σειρά του πρέπει να αποδεχθεί τις τεκμηριωμένες λύσεις που οι πρώτοι προτείνουν.

6. Χρηματοδότηση

Η χρηματοδότηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές αποτελεί ένα πολυδιάστατο θέμα. Οι διαδικασίες των υφιστάμενων χρηματοδοτικών δομών και πολύ περισσότερο ο έλεγχος της εφαρμογής των χρηματοδοτικών μέσων, δεν λαμβάνουν συστηματικά υπόψη τους (πέρα από μικρές εξαιρέσεις οι οποίες συνήθως εξαντλούνται στις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων), την αναγκαιότητα για διατήρηση και προστασία φυσικών περιοχών. Παράλληλα οι πηγές χρηματοδότησης φορέων που επιθυμούν να αναπτύξουν τουριστικές δραστηριότητες συμβατές με τις προσπάθειες διατήρησης και προστασίας, είναι περιορισμένες, σε σχέση πάντα με τις πηγές χρηματοδότησης συμβατικών τουριστικών δραστηριοτήτων.

Στο κεφάλαιο αυτό καταγράφονται και ομαδοποιούνται τα διαθέσιμα χρηματοδοτικά μέσα, με έμφαση σε αυτά που είναι άμεσα ή έμμεσα σχετιζόμενα με τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές. Τέλος η ενότητα 6.3 παρουσιάζει ένα συστηματικό πλαίσιο διατιθέμενων, αλλά όχι πάντα εφαρμοζόμενων, χρηματοδοτικών εργαλείων τουριστικών δραστηριοτήτων, για τους φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών.

6.1 Υφιστάμενη κατάσταση

Ο τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές απασχολεί τόσο τους φορείς τουριστικών δραστηριοτήτων όσο και τους φορείς προστασίας της φύσης σχετικά πρόσφατα. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 1 η πρώτη ουσιαστική αναφορά σε διεθνές επίπεδο, κατά την οποία ο τουρισμός αναγνωρίστηκε ως ένα μέσο για τη χρηματοδότηση δράσεων σε προστατευόμενες περιοχές έγινε κατά το συνέδριο της ΕΕ στη Λισσαβόνα το 1998. Σε εθνικό επίπεδο ο τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές αναφέρεται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον 2000-2006.

Παρ' όλα αυτά είναι δύσκολο να αναγνωρισθούν χρηματοδοτικά μέσα τα οποία αφορούν αμέσως και αποκλειστικώς έργα τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Το φαινόμενο αυτό, τουλάχιστον όσον αφορά την Ελλάδα, θα πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός ότι η κύρια εθνική στρατηγική για τον τουρισμό βασίζεται στη βελτίωση και στον εμπλουτισμό του υφιστάμενου τουριστικού προϊόντος. Με δεδομένο ότι οι

φορείς άσκησης τουριστικής δραστηριότητας προτιμούν να επενδύουν σε έργα τα οποία σχετίζονται με την υφιστάμενη δραστηριότητά τους είναι λογικό και εξηγείται από την προσπάθειά τους για μείωση του κινδύνου της επένδυσης. Έτσι οι προσπάθειες για ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές επαφίενται κυρίως στην τοπική αυτοδιοίκηση και σε επιχειρηματίες οι οποίοι προσδοκούν σε επενδύσεις χαμηλού κόστους.

Η διεθνής τάση είναι οι φορείς τουριστικής, αλλά και περιβαλλοντικής, πολιτικής να εντείνουν τις προσπάθειες τους προς την κατεύθυνση χρηματοδότησης καινοτόμων τουριστικών δραστηριοτήτων σε περιοχές προστασίας της φύσης με βάση τις αρχές ανάπτυξης του αειφορικού τουρισμού. Η προσπάθεια αυτή γίνεται τις περισσότερες φορές με τη χρηματοδότηση πιλοτικών έργων μέσω χρηματοδοτικών πηγών στις οποίες ο τουρισμός έχει επικουρική θέση. Οι κυριότερες από αυτές τις χρηματοδοτικές πηγές παρουσιάζονται στο επόμενο υποκεφάλαιο.

6.2 Πηγές χρηματοδότησης

Η χρηματοδότηση έργων τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές μπορεί να βασισθεί σε πηγές χρηματοδότησης εθνικού και κοινοτικού επιπέδου. Οι κύριες χρηματοδοτικές πηγές οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί ή προβλέπεται να χρησιμοποιηθούν είναι οι ακόλουθες:

- ❖ **Προγράμματα της ΕΕ και κοινοτικές πρωτοβουλίες.** Το κοινοτικό πρόγραμμα LIFE-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ προβλέπει κατηγορία δράσεων για τον τουρισμό. Ζητούμενο είναι η υιοθέτηση καινοτόμων ιδεών για την προώθηση του τουρισμού. Το πρόγραμμα LIFE-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τις περιπτώσεις χρηματοδότησης επιχειρηματικών δράσεων στον τομέα του οικοτουρισμού και του αειφόρου τουρισμού. Στην περίπτωση όπου οι τουριστικές δράσεις προβλέπονται για περιοχές του δικτύου Natura 2000, προσηγορότερο είναι το πρόγραμμα LIFE-ΦΥΣΗ. Διευκρινίζεται ότι το πρόγραμμα LIFE-ΦΥΣΗ χρηματοδοτεί δράσεις τουρισμού μόνο κατά συμπληρωματικό τρόπο, και μόνο εάν αυτές αναγνωρίζονται ως απαραίτητες για τη διατήρηση της φύσης. Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER PLUS εκτιμάται ότι θα απελευθερώσει κονδύλια τα

οποία θα μπορούν να κατευθυνθούν σε προγράμματα τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές.

- ❖ **Τα προγράμματα αγροτουρισμού του Υπουργείου Γεωργίας.** (Επενδύσεις του κανονισμού 950/97). Ο κανονισμός αφορά επενδύσεις αγροτουρισμού και αγροβιοτεχνίας. Πολλές τουριστικές δραστηριότητες σε προστατευόμενες περιοχές έχουν άμεση σχέση με τον αγροτουρισμό.
- ❖ **Τα Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα.** Ο άξονας προτεραιότητας 5 του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανάπτυξης (Διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος – Προβολή της Ελλάδας ως τουριστικού προορισμού) περιλαμβάνει ειδικό μέτρο για τον εναλλακτικό τουρισμό. (Μέτρο 5.2: Ολοκληρωμένες δράσεις εναλλακτικού τουρισμού). Το μέτρο 7.9 (Ενθάρρυνση των τουριστικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων), του Επιχειρησιακού Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης χρηματοδοτεί, μεταξύ άλλων, επενδύσεις ήπιας μορφής που αυξάνουν την επισκεψιμότητα της περιοχής της υπαίθρου και την επέκταση της τουριστικής περιόδου (εναλλακτικές μορφές τουρισμού). Τέλος το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον μπορεί να χρηματοδοτήσει δραστηριότητες τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές μέσω του Μέτρου 8.1. (Προστασία και διαχείριση βιοτόπων – οικοτόπων, προστασία ειδών, περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους). Όσον αφορά τις δράσεις που έχουν σχέση με τον οικοτουρισμό, το μέτρο εφαρμόζεται μόνο σε περιοχές του Καταλόγου Natura 2000 και χρηματοδοτεί: μελέτες διαχείρισης και διακίνησης επισκεπτών, κέντρα και περίπτερα πληροφόρησης, διαχείριση της κίνησης (π.χ. οργάνωση χώρων στάθμευσης, αποκατάσταση υφιστάμενων οδών πρόσβασης), διαδρομές ερμηνείας περιβάλλοντος και μονοπάτια, καθώς και έκδοση υλικού ενημέρωσης επισκεπτών και οργάνωση προγραμμάτων ξενάγησης. Ανάλογα μέτρα προβλέπονται επίσης και στα **Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα**.

6.3 Χρηματοδοτικό πλαίσιο και τιμολογιακές πολιτικές

Η χρηματοδότηση έργων τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές πρέπει να βασίζεται σε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο το οποίο εξαντλεί όλες τις δυνατές χρηματοδοτικές πηγές. Ένα τέτοιο πλαίσιο πρέπει να εξετασθεί από όλους τους μετόχους του τουρισμού και κυρίως από τους υπό ίδρυση φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών οι οποίοι προβλέπεται να αναπτύξουν αξιολογή δράση

στον τομέα του τουρισμού. Το πλαίσιο αυτό πρέπει να χρησιμοποιεί τρεις βασικές κατηγορίες χρηματοδότησης.

Αυτοχρηματοδότηση. Ο τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές ανήκει στις επιχειρηματικές δραστηριότητες οι οποίες απαιτούν χαμηλό σχετικά κόστος επένδυσης. Με δεδομένο ότι οι απαιτούμενες δράσεις είναι συνήθως μικρής κλίμακας η αυτοχρηματοδότηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές θα πρέπει να διερευνηθεί αρκετά καθώς αποτελεί παράγοντα που μπορεί να υποστηρίξει τη βιωσιμότητα του επιχειρηματικού εγχειρήματος

Εθνικά και διεθνή προγράμματα. Η χρηματοδότηση δράσεων τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές μέσω εθνικών και διεθνών προγραμμάτων πρέπει να αναζητείται στην περίπτωση πιλοτικής υλοποίησης καινοτόμων δράσεων σε περιοχές με αναπτυξιακά μειονεκτήματα. Ιδιαίτερα τα διεθνή προγράμματα δεν έχουν ως σκοπό τη στήριξη λειτουργίας υφιστάμενων επιχειρήσεων αλλά την υποστήριξη ανάπτυξης νέων έργων οικότουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές.

Συνεργασία με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Η χρηματοδότηση τουριστικών επενδύσεων σε προστατευόμενες περιοχές, από τις τράπεζες αποτελεί νέα ιδέα για την Ελλάδα. Η διεθνής πείρα έχει να προσφέρει παραδείγματα χρηματοδότησης τουριστικών επενδύσεων από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα με τη συνεργασία τοπικών φορέων. Ιδιαίτερα οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης πρέπει να δοκιμάσουν τις δυνατότητες λειτουργίας αυτού του τρόπου χρηματοδότησης.

Ιδιαίτερη σημασία έχει για την περίπτωση του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές η τιμολόγηση των προϊόντων και των υπηρεσιών. Η τιμολόγηση θα πρέπει πέραν τον κλασικών δεδομένων (ανάλυση κόστους-οφέλους, ανταγωνιστικά προϊόντα κλπ.) να λαμβάνει υπόψην της και τα επόμενα δύο ειδικά γνωρίσματα του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές.

- ❖ Μέρος των εσόδων από τις τουριστικές δραστηριότητες θα πρέπει να επανεπενδύεται σε έργα διατήρησης της φύσης. Η απόφαση για το ποιος θα επωμισθεί το μέρος του κόστους αυτού είναι καθαρά πολιτική και θα πρέπει να βασίζεται στη λογική του «ο χρήστης πληρώνει». Σε περίπτωση που ως χρήστης αναγνωρισθεί ο τελικός καταναλωτής πρέπει να επιβάλλεται ειδικό τέλος επίσκεψης (σε γνώση του χρήστη) για τη διατήρηση των περιοχών αυτών. Σε περίπτωση που ως χρήστης αναγνωρισθεί ο φορέας παροχής

τουριστικών υπηρεσιών πρέπει να προβλέπεται ειδικό ποσοστό επί των κερδών ή του κύκλου εργασιών του επιχειρηματία το οποίο θα αποδίδεται σε έργα διατήρησης της φύσης. Αν τέλος η διοίκηση αποφασίσει να επωμισθεί το κόστος αυτό τότε μπορεί να το αντλεί από τους επιχειρηματίες με τον προηγούμενο τρόπο παρέχοντας σε αυτούς ταυτόχρονα αντισταθμιστικά οφέλη όπως για παράδειγμα χαμηλότερους φορολογικούς συντελεστές.

- ❖ Σε πολλές περιπτώσεις ο τουρισμός χρησιμοποιείται ως μέσο για την υποκατάσταση δραστηριοτήτων οι οποίες δεν είναι συμβατές με τις ανάγκες διατήρησης της φύσης. Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να αλλοιώνει την τιμολόγηση των τουριστικών υπηρεσιών στις περιοχές αυτές. Θα πρέπει με άλλα λόγια οι τουριστικές υπηρεσίες σε προστατευόμενες περιοχές να κοστολογούνται ανάλογα με την προστιθέμενη αξία που προσφέρουν και όχι ανάλογα με ενδεχόμενες ανάγκες κάλυψης απωλειών εισοδήματος. Έστω για παράδειγμα ότι σε μια προστατευόμενη περιοχή η κύρια πηγή εισοδήματος των κατοίκων είναι η αλιεία. Στην περιοχή αυτή έχει αναγνωρισθεί ότι ο υφιστάμενος τρόπος άσκησης της αλιείας δεν είναι συμβατός με τις ανάγκες διατήρησης ενός παράκτιου οικοσυστήματος. Προτείνεται για τους παραπάνω λόγους η μείωση της αλιευόμενης ποσότητας κατ' έτος στο μισό, μέσω του διπλασιασμού του χρονικού διαστήματος κατά το οποίο απαγορεύεται η αλιεία. Το μέτρο αυτό οδηγεί σε μία απώλεια εισοδήματος, έστω, της τάξης των € 1.000/έτος για κάθε ψαρά. Παράλληλα προτείνεται στους ψαράδες κατά το χρονικό διάστημα απαγόρευσης της αλιείας να χρησιμοποιούν τα σκάφη τους για να παρέχουν τουριστικές διαδρομές σε επισκέπτες της περιοχής. Αν ο αριθμός των διαδρομών ο οποίος μπορεί να παρέχει κάθε ψαράς είναι 20 θα είναι λάθος η τιμή κάθε διαδρομής να ορισθεί στο ποσό των € 50 (€ 1000 απώλεια εισοδήματος / 20 διαδρομές). Η τιμή της διαδρομής θα πρέπει να ορισθεί με βάση το κόστος της (καύσιμα, εργασία, απόσβεση εξοπλισμού) και ένα λογικό περιθώριο κέρδους. Αν η τιμή η οποία προκύψει από τον υπολογισμό αυτό είναι μικρότερη αυτής των € 50 τότε πρέπει να βρεθούν και άλλοι τρόποι κάλυψης της απώλειας εισοδήματος όπως αυτοί που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη παράγραφο.

7. Συμπεράσματα

Η κήρυξη προστατευομένων περιοχών αντικατοπτρίζει την κοινωνική περιβαλλοντική και οικονομική ανάγκη για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Η προστασία δηλαδή δεν είναι αυτοσκοπός αλλά μέσο για την επίτευξη μεγαλύτερων σκοπών, όπως αυτού της διατήρησης της βιοποικιλότητας. Κύρια διαχειριστικά μέτρα στις προστατευόμενες περιοχές είναι η προστασία και διατήρησή τους

Ο τουρισμός είναι μία δραστηριότητα η οποία, εν δυνάμει, είναι συμβατή με τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, υπό τον όρο ότι η ανάπτυξή του θα διέπεται από τις αρχές που παρουσιάστηκαν σε όλη την έκταση της εργασίας αυτής.

Στα πλαίσια σχεδιασμού και εφαρμογής εργαλείων τομεακών πολιτικών για τις προστατευόμενες περιοχές, ο τουρισμός έχει αναδειχθεί σε πολιτική τομέα προτεραιότητας. Το γεγονός αυτό παρουσιάζεται ως μια μεγάλη ευκαιρία για τη χρηματοδότηση δράσεων διατήρησης της φύσης. Παράλληλα όμως εγκυμονεί κινδύνους σοβαρών επιπτώσεων στο περιβάλλον στην περίπτωση μη αειφορικής ανάπτυξης του τουρισμού.

Η εκμετάλλευση των ευκαιριών και η εξάλειψη των κινδύνων μπορεί να επιτευχθεί με την εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων στη διαδικασία σχεδιασμού της ανάπτυξης του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές, οι οποίες θα επικουρούνται από τη λογική του συμμετοχικού σχεδιασμού.

Οι προστατευόμενες περιοχές, και διαμέσου αυτών οι κάτοικοι αυτών, μπορούν να βρουν ως σύμμαχο τον τουρισμό για την επίτευξη του σκοπού διατήρησης της φύσης με την ταυτόχρονη οικονομική ανάπτυξη της περιφέρειας. Η ανάπτυξη του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές πρέπει να γίνεται υπό το πρίσμα επίτευξης της αειφορίας. Στην επίτευξη του αειφορικού τουρισμού μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά ο οικοτουρισμός, μία νέα μορφή εναλλακτικού τουρισμού με μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης στις προστατευόμενες περιοχές η οποία διαφοροποιεί το κλασικό τουριστικό προϊόν δημιουργώντας ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.

Προϋπόθεση για την αειφορική ανάπτυξη του οικοτουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές είναι η θεσμική κατοχύρωση της διαχείρισης των περιοχών αυτών μέσω της θέσπισης αποτελεσματικών φορέων διαχείρισης που θα στηρίζουν τη λειτουργία τους σε ένα ξεκάθαρο διαχειριστικό πλαίσιο.

Οι αρχές και προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές που παρουσιάστηκαν στο κείμενο αυτό, μπορούν να οδηγήσουν σε εφαρμόσιμους κώδικες συμπεριφοράς των μετόχων της τουριστικής βιομηχανίας.

Ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές απαιτεί καινοτόμες δράσεις, σαφώς χωροθετημένες και χρονοθετημένες, οι οποίες να υποστηρίζουν τον τοπικό πληθυσμό και να δημιουργούν νέα πρότυπα περιφερειακής ανάπτυξης. Η επίτευξη όλων των ανωτέρω απαιτεί τη συντονισμένη δράση όλων των μετόχων του φάσματος του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές.

Βιβλιογραφία

Australia Department of Tourism. 1994. National Ecotourism Strategy. Canberra: Commonwealth Government Publishing Service. p.68

Blangy, S., and M. Wood. 1992. Developing and Implementing Ecotourism Guidelines for Wildlands and Neighboring Communities. IUCN-IV World Congress on National Parks and Protected Areas, Caracas, Venezuela.

Brandon K., and R. Margoluis. 1996. The Bottom Line: Getting Biodiversity Conservation Back into Ecotourism, pp 28-38. In: "The Ecotourism Equation: Measuring the Impacts". Yale University, New Haven, Connecticut. p.303

Butler, J. 1992 Ecotourism: Its changing Face and Evolving Philosophy. IUCN-IV World Congress on National Parks and Protected Areas. Caracas, Venezuela.

Butler, R. W. 1980. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. Canadian Geographer 24: 5-12.

Carter, Rodney W. 2000. Cultural Change and Tourism: Towards a Prognostic Model. PhD Thesis, The University of Queensland. p. 238.

Ceballos-Lascurain, H. 1996. Tourism, ecotourism and protected areas: The state of Nature Based tourism around the world and guidelines for its development. IUCN, Gland, Switzerland. p. 301.

Γεράκης, Π.Α. 2001. Ο αειφόρος τουρισμός στην Ελλάδα ΑΜΦΙΒΙΟΝ τεύχος 39:3

De Meyer, K. 1998. Making tourism work for the Bonaire Marine Park. In: ITMEMS 1998 Proceedings, Session 6: Tourism and protected areas (electronic edition).

Eagles, P. F. J. 1999 International Trends in Park Tourism and Ecotourism. IUCN, Gland, Switzerland. p. 41.

EOT. 1999. Η τουριστική πολιτική 2000-2004. Στόχοι και προοπτικές. Αθήνα. 55 σελ.

European Commission. 1999. Sustainable tourism and Natura 2000. Conference proceedings. Lisbon.

European Commission. 2001. Sustainable tourism and Natura 2000: Guidelines, initiatives and good practices in Europe. Luxembourg. p. 68.

IUCN. 1991. Parks, vol. 2, No 3 [issue dedicated to ecotourism]

IUCN. 1992. Proceedings: IV World Congress on National Parks and Protected Areas. Gland, Switzerland (electronic edition).

IUCN. 1994. Parks for Life: Actions for Protected Areas in Europe. IUCN. Gland, Switzerland and Cambridge, UK. p.154

IUCN Recommendations. 1999. Development of approaches and practice for sustainable use of biological resources-Tourism.

Κατσακιώρη, Μαρία. 2002. Η συνεισφορά της ενημέρωσης στη διαχείριση. ΑΜΦΙΒΙΟΝ, τεύχος 42:14-15

Κατσακιώρη, Μαρία & Θ. Λαζαρίδου (Συντονίστριες Έκδοσης). 1996. Πρόγραμμα Ενημέρωσης Περιοχών του Δικτύου «ΦΥΣΗ 2000». Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας – Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων. Θέρμη. 410 σελ.

Κοκκώσης, Χάρης και Πάρις Τσάρτας. 2001. Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον. Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα. 288 σελ.

McArthur, Simon. 2000. Beyond carrying capacity: Introducing a model to monitor and manage visitor activity in forests. pp:259-278. In: Xavier, F. and J. Tribe (eds). Forest tourism and Recreation.

Ντάφης, Σπύρος. 1999. Τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον. ΑΜΦΙΒΙΟΝ, τεύχος 24: 4-8

OECD. 1999. Regional policy and tourism. Paris, p. 8

Pigram, J.J. 1998. Best practices environmental management and the tourism industry. In: Cooper, C. and S. Wanhill (eds). Tourism development: Environmental and community issues. John wiley & sons, Chichester, UK

Roe, D., N. Leader-Williams and B. Dalal-Clayton. 1997. Take Only Photographs, Leave Only Footprints: The Environmental Impacts of Wildlife Tourism. Wildlife and Development Series No.10, International Institute for Environment and Development, London.

Smith, Valene, ed. 1992. Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism. University of Pennsylvania Press

Spyropoulou, S., and D. Dimopoulos. 1999. Incentives for the conservation of the nesting grounds of the sea turtle caretta caretta in Laganas bay, Zakynthos, Greece. OECD: Paris. p. 31

TIES. 1991. The quest to define ecotourism. The ecotourism society newsletter. Spring 1991

Τσάρτας, Π. 2002. Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές. Μορφές και παραδείγματα ανάπτυξης στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συμποσίου «Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα» (Υπό έκδοση)

Τσιαούση, Βασιλική. 2002. Δυνατότητες ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων στην ευρύτερη περιοχή του Βάι. Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συμποσίου «Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα» (Υπό έκδοση)

UNEP. 2001. Manual for the International Year of Ecotourism 2002, IYE 2002. UNEP: Paris.

United Nations. 2000. Role of the Private Sector in implementation of the Global Programme of Action: Perspective from various sectors-Tourism (electronic edition).

Wagner, L.M. 2000. The sustainable development imperative and the travel and tourism industry. Case Study for the UN Vision Project on Global Public Policy Networks. New York.

Wight, P. 1999. Catalog of exemplary practices in adventure travel and ecotourism. Canadian tourism Commission, Ottawa. p. 131

WTO.1992. Recommendations on tourism statistics. E/CN.3/1993/15.

WTO. 2002. Tourism proves as a resilient and stable economic sector. WTO Press Release, Madrid, p.6

World Travel and Tourism Council. 1999. Travel & Tourism Review 1998.

Wunder, S. 2000. Ecotourism and economic incentives-an empirical approach. Ecological Economics 32: 465–479.

Ziffer, K. A. 1989. Ecotourism: The Uneasy Alliance. Conservation International: Ernst & Young.

